

Jaarverslag Biografie Instituut 2008 - 2009

Biografie Instituut

Postadres
Biografie Instituut
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 716
9700 AS Groningen

Bezoekadres
Faculteit der Letteren
Oude Kijk in 't Jatstraat 26
9712 EK Groningen
Bouwdeel 13.12
Kamer 128/132

Telefoon
050-363 5816/9069
06-53216666

E-mail
Biografie.Instituut@rug.nl

Website
www.biografieinstituut.nl
www.rug.nl/biografieinstituut

Jaarverslag 2008 - 2009

rijksuniversiteit
groningen

Jaarverslag Biografie Instituut
Rijksuniversiteit Groningen
1 september 2008 - 31 augustus 2009

Voor het eerst op de Kermis alhier!
Nieuw. Nieuw.
Levende Photographiën.

ENORM SUCCES.

Gedurende de Kermis is alhier gearriveerd

**De Electriche Kinematograaf
en BIOGRAAF,
Standplaats Vischmarkt.**

 Hiermede hebben wij de eer het geachte publiek dezer gemeente en omstreken kennis te geven, dat wij zijn gearriveerd met de onovertroffen **ELECTRISCHE KINEMATOGRAAF**, zijnde een verbeterd systeem, waardoor het trillen voorkomen wordt.

De Machine geeft de beelden levensgroot en zeer duidelijk weer, zelfs zoo, dat men meent de Tooneelen in werkelijkheid te aanschouwen. De Salon is geheel naar de eischen des tijds ingericht en electrisch verlicht.

De nieuwste en pracatigste Tableaux zullen worden vertoond, als:

Het optrekken der Transvaalsche Boeren naar het oorlogsterrein. Het transporteeren van Engelsche krijgsgevangenen door de Boeren naar Pretoria. De aftocht der Engelsche Lanciers na den slag bij Modderrivier. Aankomst van den spoortrein te Pretoria. Een stierengevecht te Madrid (zeer interessant!) Gesnapte dieven, enz. enz. Meer dan 1000 verschillende tableaux!

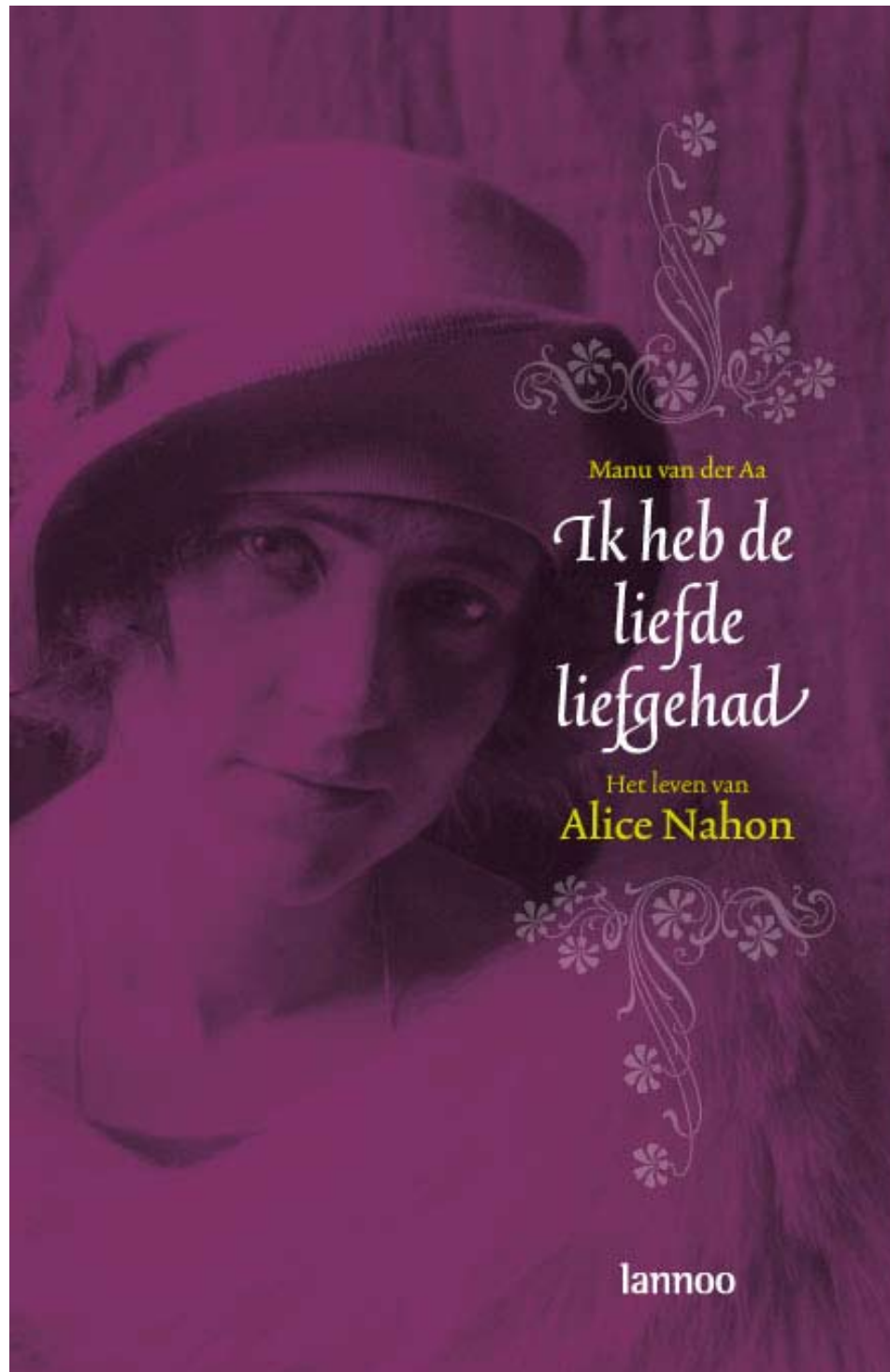
Elk uur een voorstelling met afwisselend programma.

's-Middags Extra **KINDERVOORSTELLING.**

DE DIRECTIE, **N. H. SCHINKEL.**

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Biografie Instituut	
1.1 Medewerkers	9
1.2 Promovendi	9
1.3 Adviescommissies	10
1.4 Financiën	11
1.5 Website	12
1.6 Nieuwsbrief	12
Projecten	
2.1 Promotieprojecten	13
2.2 Afgeronde promotieprojecten	25
2.3 Familie-archief	26
2.4 Aspirant-biografen	27
2.5 Congressen	28
2.6 Digitaliseringsproject	30
2.7 Encyclopedie van de geschreven pers	31
2.8 Publicaties	32
2.9 Redacteurschappen en adviescommissies	41
Onderwijs en samenwerkingsverbanden	
3.1 Begeleiding studenten	42
3.2 Leerstoel	42
3.3 Samenwerkingsverbanden	42
3.4 Biografisch Portaal	43
Publiciteit	44

Inleiding

Per 1 september 2004 is aan de Rijksuniversiteit Groningen het Biografie Instituut gevestigd. Dit jaarverslag biedt een overzicht van de voornaamste activiteiten, ontwikkelingen en werkzaamheden van het Biografie Instituut in zijn vijfde jaar.

Het Biografie Instituut is verbonden aan de Faculteit der Letteren. De vestiging van het instituut wordt financieel mede mogelijk gemaakt door Stichting Democratie en Media (SDM). Het Biografie Instituut voert een strikt autonoom beleid.

De doelstellingen van het Biografie Instituut zijn:

- infrastructuur en inhoudelijke ondersteuning bieden aan academici die biografisch onderzoek doen,
- het stimuleren en ontwikkelen van theorievorming rond de biografie als wetenschappelijk genre.

Behalve promovendi worden op het Biografie Instituut ook studenten begeleid, die binnen het onderzoeksdomein een afstudeerscriptie schrijven of een onderzoekscollege volgen. Zo is er onderzoek gedaan naar de ontwikkeling in de twintigste eeuw van Nederlandse en buitenlandse theoretische literatuur over biografieën, dat komend jaar zal leiden tot een promotieplaats. Betreffende internationalisering heeft het instituut dit collegejaar een promovenda uit Zuid-Afrika te gast om met ondersteuning van het instituut hier biografisch onderzoek te doen en haar proefschrift te schrijven.

In het kader van de theorievorming over de biografie stelt het Biografie Instituut zich ten doel wetenschappelijke congressen en symposia te organiseren, en streeft het de uitgave na van biografieën, congresbundels en wetenschappelijke artikelen. Hiertoe is sinds 1 maart 2007 een leerstoel ingesteld. Binnen het thema journalistiek, uitgeverij en sociaal-democratie doen medewerkers van het instituut de komende jaren onderzoek op diverse niveaus: naar bronnen, naar narratieve vormen en naar sociaal-culturele context. Daarnaast worden andere domeinen geëxploreerd, zoals kunst en techniek.

ROSEMARIJN HOEFTE, PETER MEEL
& HANS RENDERS [RED.]

TROPENLEVENS

DE [POST]KOLONIALE BIOGRAFIE

Boom | KITLV UITGEVERIJ | BIOGRAFIE INSTITUUT

Biografie Instituut

1.1 Medewerkers

- Prof.dr. J.W. Renders, directeur (0,4 fte), heeft de dagelijkse leiding van het instituut.
- I.L. Hengeveld, coördinator (0,2 fte), is belast met de coördinatie van het instituut.
- Drs. E. van der Aa, promovendus (0,4 fte), aangesteld als toegevoegd onderzoeker om de biografie van Alice Nahon te schrijven. Afgerond op 27 oktober 2008.
- Drs. S. Haasnoot, promovenda (0,8 fte), per 1 november 2006 aangesteld om de biografie van Anton Kröller te schrijven. Uit dienst per 6 juli 2009.
- Dr. H.J. Langeveld, onderzoeker (1 fte), per 1 december 2005 aangesteld om de biografie van Willem Schermerhorn te schrijven.
- Drs. B.J. Smits, promovendus (0,9 fte), per 1 september 2005 aangesteld om de biografie van Loe de Jong te schrijven.
- Drs. L. Korf, promovenda (1 fte), van 1 januari 2008 tot 31 december 2008 als gastonderzoeker aangesteld om de biografie van D.F. Malan te schrijven.
- Drs. E.M. Rovers, promovenda (0,9 fte), per 1 september 2006 aangesteld om de biografie van Helene Kröller-Müller te schrijven.
- Dr. J.W. Stutje, postdoc (1 fte), onderzoekt sinds 1 september 2006 het leven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

1.2 Promovendi

Het Biografie Instituut begeleidde in de periode 2008-2009 naast een senior-onderzoeker en een postdoc in totaal twaalf promovendi. Vijf van deze promovendi zijn medewerkers van het instituut en de overige zeven zijn buiten-promovendi.

- Vanaf september 2005 is Boudewijn Smits aangesteld om de biografie van Loe de Jong te schrijven. Begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. J.C.H. Blom (em. UvA) en prof.dr. P. Romijn (NIOD/UvA).

- Vanaf september 2006 is Eva Rovers aangesteld om de biografie van Helene Kröller-Müller te schrijven. Begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. W.E. Krul, prof.dr. E.J. Etty (VU) en drs. S.A.J. van Faassen (NLMD).
- Van november 2006 tot juli 2009 was Shirley Haasnoot aangesteld om de biografie van Anton Kröller te schrijven. Begeleidingscommissie: prof.dr. P. Kooij, prof.dr. J.W. Renders, drs. E. van Straaten en prof.dr. J. Sevink.
- Van 1 september 2006 tot 27 oktober 2008 schreef Manu van der Aa de biografie van Alice Nahon. Begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. G.J. Dorleijn, drs. S.A.J. van Faassen (NLMD), prof.dr. D. de Geest (KUL) en dr. N.T.J. Laan (UVA).
- Van 1 januari tot 31 december 2008 was Lindie Korf aangesteld om de biografie te schrijven van D.F. Malan, onder begeleiding van prof. A.M. Grundlingh, Universiteit van Stellenbosch.

Buitenpromovendi

- Herman Broers schrijft de biografie van W.J. Kolff; begeleidingscommissie: prof.dr. K. van Berkel en prof.dr. J.W. Renders.
- Erwin Buter schrijft de biografie van J.F. Ankersmit. Begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders en prof.dr. H. te Velde (UL).
- Jeroen Corduwener schrijft de biografie van G.J. van Heuven Goedhart; begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, dr. H.J. Langeveld, prof. dr. D.F.J. Bosscher en dr. J.F.M.M. Perry (UM).
- Vera Hoorens schrijft de biografie van Jan Wier; begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. C.G. Santing (RUG) en prof.dr. F. Janssen (em. UVA).
- Jan de Lang schrijft een biografie van F.C.H. Hirschmann; begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. W. Klinkert (Koninklijke Militaire Academie & UVA) en dr. M.R. Doortmont (RUG).
- Onno Sinke deed onderzoek naar Radio Oranje; begeleidingscommissie: prof.dr. J.W. Renders, prof.dr. J.C.H. Blom (em. UVA) en prof.dr. P. de Rooij (UVA).
- Maarten Tenede schrijft de biografie van J.C.J. Lammers; begeleidingscommissie: prof.dr. J.C.H. Blom (em. UVA), dr. H. Pruntel (Nieuw Land Erfgoedcentrum), prof.dr. J.W. Renders en prof.dr. P. de Rooij (UVA).

1.3 Adviescommissies

Het Biografie Instituut wordt in zijn ontwikkeling bijgestaan door een interne (RUG) en een externe adviescommissie.

In de interne adviescommissie hebben zitting: prof.dr. K. van Berkel, prof.dr. D.F.J. Bosscher, prof.dr. G.J. Dorleijn, prof.dr. H.L.M. Hermans, prof.dr. H.W. Hoen en dr. H.J. Langeveld.

De externe adviescommissie bestaat uit: drs. S.A.J. van Faassen (Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum), dr. K. Hilberdink (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, biograaf van Paul Rodenko en Hans Lodeizen), dr. D. van der Meulen (*Biografie Bulletin*, biograaf van Multatuli), dr. J.F.M.M. Perry (Universiteit Maastricht), biograaf van W.H. Vliegen en Victor de Stuers) en prof.dr. H. te Velde (Universiteit Leiden). Deze twee adviescommissies staan onder voorzitterschap van prof.dr. J.C.H. Blom.

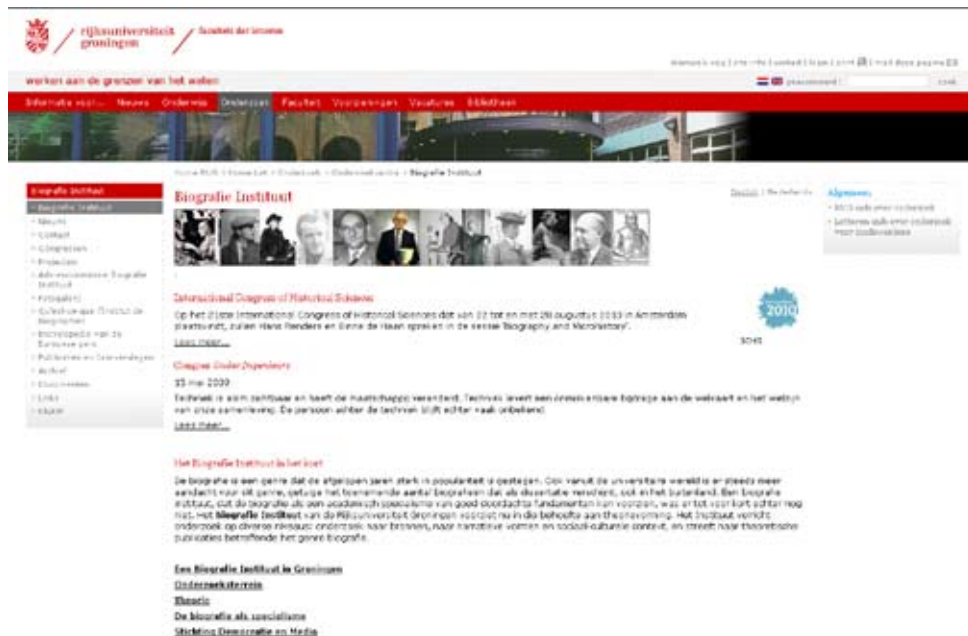
Daarnaast is sinds 1 oktober 2007 een curatorium van de leerstoel Geschiedenis en Theorie van de Biografie ingesteld, waarin zitting hebben: prof. dr. G.J. de Haan (RUG) (tot 30 juni 2009), prof.dr. G.C. Wakker (RUG) (vanaf 1 juli 2009), prof.mr. M.E. Chavannes (RUG) en T.P.M. Strengers (SDM).

1.4 Financiën

Het Biografie Instituut wordt bij besluit van het faculteitsbestuur binnen de RUG financieel projectmatig behandeld. Dat wil zeggen: externe financiële middelen worden geworven ten behoeve van de personele kosten van het Biografie Instituut, alsmede ter bekostiging van congressen, symposia en congresbundels. Het bestaan van het instituut zelf wordt mede mogelijk gemaakt door Stichting Democratie en Media.

Voor het vijfjarig project van de biografie van Domela Nieuwenhuis werd een Vidi-subsidie van NWO verworven. Voor het project voor de biografieën van Anton Kröller en Helene Kröller-Müller werd naast de facultaire bijdrage (Onderzoekschool OGWG) een subsidie toegekend door Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe en het Kröller-Müller Museum.

Andere projecten werden financieel gesteund door het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK), Bert Schierbeekfonds, Stichting Democratie en Media, Groninger Universiteitsfonds (GUF), Stichting Hartenfonds, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV), Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), Stichting Nicolaas Muleriusfonds, SNS REAALfonds, Vlaamse en Nederlandse Fonds voor de Letteren.

Schermafbeelding website

1.5 Website

Het Biografie Instituut heeft een eigen website: www.rug.nl/BiografieInstituut, ook bereikbaar via www.BiografieInstituut.nl. Op deze site is informatie te vinden over de doelstellingen en het onderzoeksterrein van het instituut, alsmede informatie over lopende projecten en congressen, zowel in het Nederlands als in het Engels. De site bevat tevens een nieuwsrubriek die minstens een keer per maand wordt geactualiseerd.

Op de site staan bovendien door het instituut geëntameerde digitale bestanden. Voorts is er een uitgebreide lijst met biografiegerelateerde links gemaakt, en kan men via de site contact opnemen met het instituut.

De website van het Biografie Instituut werd al direct vanaf oprichting het meest bezocht van alle onderzoeksites van de Faculteit der Letteren. Ook dit jaar weer, met ruim 60% van de bezoekers van alle onderzoeksites in het academiejaar 2008-2009. Het aantal bezoekers was dit jaar ruim 28.000.

1.6 Nieuwsbrief

Geïnteresseerden kunnen op de hoogte gehouden worden van activiteiten van het instituut door middel van een nieuwsbrief die per email wordt verspreid. Momenteel wordt de nieuwsbrief aan ruim 800 personen verstuurd.

Projecten

2.1 Promotieprojecten

Een van voornaamste doelstellingen van het Biografie Instituut, het begeleiden van biografen, kreeg in het academiejaar 2008-2009 zijn beslag door de begeleiding van Manu van der Aa (Alice Nahon), Herman Broers (W.J. Kolff), Erwin Buter (J.F. Ankersmit), Jeroen Corduener (G.J. van Heuven Goedhart), Shirley Haasnoot (Anton Kröller), Vera Hoorens (Jan Wier), Lindie Korf (D.F. Malan), Jan de Lang (F.C.H. Hirschmann), Herman Langeveld (Willem Schermerhorn), Eva Rovers (Helene Kröller-Müller), Boudewijn Smits (Loe de Jong), Onno Sinke (Radio Oranje), Jan Willem Stutje (F. Domela Nieuwenhuis) en Maarten Ternede (Han Lammers).

J.F. Ankersmit

Johan Frederik Ankersmit werd geboren in 1871 als zoon van een Amsterdamse apotheker. Al snel tijdens zijn studie medicijnen koos hij via zijn werk voor *Propria Cures* en *De Kroniek* van Pieter Lodewijk Tak voor de journalistiek: eerst de 'burgerlijke' (*De Telegraaf*) en vervolgens de socialistische pers (*Het Volksdagblad*). Hij behoorde in 1900 tot de oprichters van *Het Volk* en was op de redactie verantwoordelijk voor de dagelijkse inhoud van de partijkrant. Tot aan zijn pensioen in 1937 bleef Ankersmit werken voor *Het Volk*. In 1920 werd hij naast partijleider Pieter Jelles Troelstra lid van de hoofdredactie en vanaf 1925 ging hij als enig hoofdredacteur door. Hij nam in de jaren dertig stelling tegen het opkomend fascisme en nazisme. De krant werd in die dagen van klein partijblad een dagblad voor het hele gezin met honderdduizenden lezers. Ankersmit was naast de krant actief voor de SDAP. Zo was hij jaren gemeenteraadslid van Watergraafsmeer en lid van de Provinciale Staten. Ook was hij als hoofdredacteur lid van het partijbestuur en bekleedde hij diverse posities in partijcommissies.

Leven en werk van Ankersmit zijn met elkaar verbonden. Zo legde hij grote belangstelling aan de dag voor kunst en literatuur en gaf daar ook op subtiële wijze blijk van in zijn journalistieke werk. Ook lukte het hem via de krant belangrijke koerswijzigingen binnen de partij zonder morren bij zijn achterban geaccepteerd te krijgen. Ankersmit overleed na een kort ziekbed in 1942.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Weinigen hebben in de arbeidersbeweging zo tot de verbeelding gesproken als Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Vanaf 1 september 2006 onderzoekt dr. Jan Willem Stutje het leven van de aartsvader van het Nederlandse socialisme. Het project wordt mogelijk gemaakt door een zogenaamde Vidi-subsidie van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Vanuit een vijftal nieuwe invalshoeken tracht Stutje het gangbare beeld aan te vullen en te corrigeren. Centraal staan Domela's charisma, het romantisch revolutionaire engagement, de orale cultuur en de internationale contacten. Zijn leiderschap wordt vergeleken met dat van tijdgenoten in eigen land, onder wie Abraham Kuyper en Pieter Jelles Troelstra, maar ook met buitenlandse geestverwanten als César de Paepe en Ferdinand Lassalle. De biografie van Ferdinand Domela Nieuwenhuis werpt licht op een drietal te onderscheiden, maar elkaar beïnvloedende terreinen: Domela's werkzaamheden in sociale bewegingen; het theoretische en publicistische werk; het persoonlijke leven.

Deze biografie is een bijdrage tot de ideeëngeschiedenis en tot de historische sociologie van sociale bewegingen en politieke cultuur. Stutje schreef eerder biografieën van de Nederlandse communist Paul de Groot en de Vlaamse marxistische econoom en historicus Ernest Mandel. Het project heeft een looptijd van vijf jaar.

Gerrit Jan van Heuven Goedhart

Van Heuven Goedhart werd in 1901 in Bussum geboren als zoon van een boekhandelaar, die later dominee werd. Na een studie rechten in Leiden werd Van Heuven Goedhart aangenomen bij *De Telegraaf*. Binnen enkele jaren maakte hij deel uit van de hoofdredactie, vanaf 1930 was hij enig hoofdredacteur. In 1933 werd hij door eigenaar H.C.M. Holdert ontslagen, onder meer omdat Van Heuven Goedhart zich verzette tegen een te pro-Duitse koers van de krant.

Een maand later werd hij hoofdredacteur van het *Utrechtsch Nieuwsblad*. Die krant bouwde hij uit tot een vooraanstaand dagblad met landelijke uitstraling. De hoofdredacteur nam stelling tegen het opkomende nazisme, zowel in Duitsland als in Nederland. In mei 1940, kort na de Duitse inval, werd hij om die reden ontslagen. Hij raakte betrokken bij het verzet en vanuit die positie kwam hij in contact met de illegale krant *Het Parool*. Van Heuven Goedhart leidde *Het Parool* vanaf 1942 tot hij medio 1944 moest vluchten, omdat de Duitse bezetter hem op de hielen zat. Hij wist door een spectaculaire tocht naar Londen te ontkomen, waar hij binnen een maand benoemd werd tot minister van Justitie in het kabinet Gerbrandy. In februari 1945 werd hij overgeslagen voor een nieuwe benoeming in wat later het laatste oorlogskabinet Gerbrandy zou blijken.

Terug in Nederland werd hij na de bevrijding hoofdredacteur van *Het Parool*, maar hij maakte tegelijkertijd internationaal carrière. Van Heuven Goedhart maakte deel uit van de Nederlandse delegatie naar de Verenigde Naties. Op 1 januari 1951 werd hij benoemd tot Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de net opgerichte UNHCR. Dat zou hij tot aan zijn dood op 8 juli 1956 blijven.

Frederik Christiaan Hendrik Hirschmann

Dit project behelst een biografisch onderzoek met een koloniaalmilitair-historische inslag. Centraal staat de mate waarin Hirschmann exemplarisch was voor de Nederlandse aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda opgeleide officier van het KNIL in een drietal decennia rond 1900.

Uiteraard wordt ingegaan op de persoon Hirschmann, maar de kern van het onderzoek beschrijft zijn plaatsingen en zijn omgevingsfactoren. In het bijzonder betreffen die zijn familie, de hem omringende bureaucratische systemen, waaronder de organisatie van het KNIL en het Ministerie van Koloniën, evenals overige werkomstandigheden.

Hirschmann was geen beroemdheid en werd gepensioneerd in de rang van luitenant-kolonel. Over beroemdheden in het KNIL zijn enkele biografieën verschenen. Maar biografieën die zich in detail richten op de ‘gemiddelde’ officier van het Oost-Indisch Leger zijn er niet. Een biografie die het leven en werk van Frederik Christiaan Hendrik Hirschmann zo compleet mogelijk in beeld brengt, zou deze lacune kunnen opvullen.

Tot het leven en het werk van Hirschmann behoren ook zijn activiteiten na de afsluiting van zijn militaire carrière. Hij is 28 jaar ‘expat’ geweest, als gevolg waarvan men zou kunnen verwachten dat hij bij terugkeer met twee linkerhanden in de Nederlandse samenleving zou komen te staan. Het tegendeel is het geval geweest. Hij werd achtereenvolgens belastinginspecteur en burgemeester. Dit zijn functies waartoe in een aantal opzichten ruime kennis van en inzicht in de hoedanigheden van de samenleving noodzakelijk zijn.

Uiteindelijk zal worden nagegaan welke de betekenis en de invloed van de persoon en de functionaris Hirschmann zijn geweest. Hier zal de waarschijnlijkheid, dat hij er aan toe bijgedragen heeft dat de kolonie Suriname niet reeds in het begin van de twintigste eeuw voor Nederland verloren ging, een plaats krijgen. Daarnaast komt zijn geslaagde streven aan bod om het eiland Terschelling uit zijn door hoge werkloosheid ontstane lethargie te bevrijden.

Loe de Jong

Nooit eerder was een zo omvangrijke studie over een zo korte tijdspanne in de nationale geschiedenis geschreven door slechts één auteur. Hoe groot de kwaliteit van het standaardwerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van Loe de Jong ook is, dit monument over de bezettingsjaren heeft aan actualiteit ingeboet. Hoewel geen enkele onderzoeker het zich tot in lengte van jaren zal kunnen permitteren om dit ijkpunt te negeren (zowel om de eigen visie te staven als om het werk te bekritisieren), is de serie op onderdelen weerlegd en gedateerd. Dit blijkt uit de receptie-geschiedenis van het werk waarvan een uitgebreide bloemlezing verscheen als veertiende en laatste deel (1991) van de serie. Daarnaast zijn in recentere monografieën nieuwe vragen gesteld die andere inzichten en feiten hebben opgeleverd.

Nadat de auteur zich meer dan een decennium uit het publieke leven had teruggetrokken en in 2005 overleed, biedt een bijzonder aspect van dit levenswerk zich aan voor nader onderzoek: elke publieke discussie over de Tweede Wereldoorlog sinds 1945 was op de een of andere manier verbonden

met Loe de Jong. Toen het laatste, dertiende deel van de serie (1988) verscheen, had De Jong vrijwel een halve eeuw lang in het brandpunt gestaan van de collectieve verwerking van het oorlogsverleden. De Jongs wetenschappelijke professionaliteit is onwrikbaar verbonden met het uitdragen van democratisch burgerschap. Hij heeft daarom geprobeerd de regie over dit onverwerkte verleden naar zijn hand te zetten. Als geschiedschrijver,

publieke persoon bekend van krant, radio, film en tv en als directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) wist hij een markant stempel te drukken op de collectieve beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog. Ook zijn socialistische politieke overtuiging, zijn vooroorlogs journalistiek werk als buitenlandredacteur van *De Groene Amsterdammer* en zijn persoonlijke ervaringen tijdens de oorlog als (geassimileerde) jood hebben bijgedragen aan zijn onverzettelijke overtuiging dat hij een morele verplichting had om gerechtigheid te laten zegevieren over het kwaad van het nationaal-socialisme in het naoorlogse Nederland.

In dit onderzoek wordt een poging ondernomen om de positie en invloed te evalueren die De Jong heeft gehad op ingrijpende nationale thema's en incidenten als de buitenlandjournalistiek ten tijde van het neutrale Nederland in de tweede helft van de jaren dertig en gedurende de Koude Oorlog in de jaren vijftig en zestig, de geallieerde propaganda tijdens de bezetting, het voortdurende debat over ‘goed’ en ‘fout’, de Drie van Breda en de deconfiture van de bekende ARP-politicus Willem Aantjes. Vanuit het perspectief van de biografie kan worden belicht hoe zijn opinies zijn gevormd, welke

cultuurhistorische factoren hebben ingewerkt op zijn meningsvorming en wat de rol van de journalistiek daarbij is geweest. Deze studie is van betekenis voor de geschiedenis van de opinievorming en de maatschappelijke werking van de journalistiek in de tweede helft van de twintigste eeuw in Nederland.

Willem Schermerhorn

Lang zag het ernaar uit dat de boerenzoon Willem Schermerhorn niet door een politieke, maar door een wetenschappelijke loopbaan bekendheid zou verwerven. Reeds op 31-jarige werd hij hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Delft; als pionier van de luchtkartering zou hij internationale erkenning vinden. Maar aan het einde van de jaren dertig raakte hij zijdelings bij de politiek betrokken, toen hij voorzitter werd van Eenheid door Democratie, een beweging die zich tot taak stelde de opmars van de NSB tot staan te brengen. Aan dit voorzitterschap had Schermerhorn zijn opsluiting tijdens de bezetting, met vele andere vooraanstaanden, in het gijzelaarskamp in Sint Michielsgestel te danken. Hier werd Schermerhorn leider van de gijzelaars; onder hen ontstond het idee dat hij de geschikte figuur zou zijn om als premier inhoud aan de politieke en maatschappelijke vernieuwing na de bevrijding te geven.

In de vroege zomer van 1945 benoemde koningin Wilhelmina hem, samen met Willem Drees, tot formateur van een kabinet van 'Herstel en Vernieuwing'; Schermerhorn werd minister-president. In het jaar waarin Schermerhorn premier was, kwam ook de Partij van de Arbeid tot stand, als belichaming van de vernieuwing op politiek terrein. Maar bij de Kamerverkiezingen van 1946 bleek dat deze vernieuwing slechts door een minderheid van de Nederlandse bevolking werd gewenst; ook op politiek terrein keerden de vooroorlogse verzuilde kaders terug. Schermerhorn kon niet terugkeren als minister-president en ook was er voor hem geen andere post in het nieuwe kabinet weggelegd.

Als voorzitter van de Commissie Generaal werd hij naar Nederlands-Indië gezonden om in overleg met de leiders van de Republiek Indonesia een vreedzame oplossing voor het dekolonisatievraagstuk te vinden. Zo kwam

in november 1946 het akkoord van Linggadjati tot stand. Maar doordat beide partijen zich niet aan de bepalingen van het akkoord hielden, mislukte Schermerhorns politiek, en werd door Nederland toch voor een gewelddadige 'oplossing' gekozen in de vorm van de eerste 'politonele actie' (juli 1947). Daarmee was Schermerhorns politieke rol uitgespeeld en besloot hij naar de wetenschap terug te keren.

W.J. Kolff

Prof.dr. Willem Johan 'Pim' Kolff (1911-2009) is een van de eerste medici ter wereld die het lot van patiënten wilde verbeteren met het toepassen van technische hulpmiddelen. Hij is een van de belangrijkste pioniers op het gebied van medische techniek in het algemeen en de introductie van kunstmatige organen in het bijzonder.

In 1942 ontwikkelde Kolff de eerste succesvolle kunstmatige nier. Drie jaar later redde hij met dit apparaat (samengesteld uit worstenvel van de slager, een waterpomp uit een T-Ford, een emailen spoelbak van een potten- en pannenfabriek, een naaimachinemotor en het aluminium van een neergeschoten Duitse bommenwerper) het leven van een 67-jarige nierpatiënt.

De kunstnier is zijn bekendste uitvinding, maar in de meidagen van 1940 zette Kolff tevens binnen vijf dagen de eerste bloedbank op het vasteland van Europa op, in het Zuidwalziekenhuis in Den Haag. Als onderzoeker aan de Cleveland Clinic Foundation in Cleveland (Ohio) wist Kolff in 1956 een kind aan het hart te opereren met behulp van een door hemzelf ontworpen hart-longmachine. In 1957 implanteerde Kolff een zelfgemaakt kunstmatig hart bij een hond. Kolff geldt hiermee als de uitvinder van het kunsthart. De eerste implantatie van het kunsthart van Kolff bij een mens vond plaats in 1982.

Zeker in de begindagen van zijn carrière in Nederland (1937-1950) stond Kolff vrijwel alleen in zijn overtuiging dat techniek medici kon helpen bij het behandelen van hun patiënten. Hij stuitte op grote weerstand; Kolff was naar de smaak van velen een te praktisch georiënteerd onderzoeker. Hij liet daarom in 1950 de knellende academische conventies van het Nederland van de wederopbouw achter zich en vertrok naar de Verenigde Staten. Na

een moeizame aanpassingsperiode wist hij daar wereldfaam te verwerven als vader van de kunstorganen. Amerikaanse instituten becijferden in 2003 dat zijn uitvindingen sinds 1943 meer dan 20 miljoen mensenlevens hebben gered, verbeterd of aanmerkelijk veraangenaamd. Toen Kolff in 2005 op 94-jarige leeftijd zijn actieve onderzoek moest staken, had hij 127 internationale prijzen gekregen en 13 eredoctoraten.

Anton Kröller

De naam van Anton Kröller is bij een groot publiek alleen nog bekend vanwege zijn echtgenote Helene Kröller-Müller, die met het geld van haar man een wereldberoemde kunstverzameling opbouwde. Toch was deze Rotterdamse ondernemer in de eerste helft van de twintigste eeuw een van de rijkste, machtigste en meest omstreden mensen van Nederland. Voor de Eerste Wereldoorlog was Kröller een succesvol zakenman, tijdens de oorlog bepaalde hij met een kleine groep zakenlieden voor een groot deel de buitenlandse en economische politiek van Nederland. In deze oorlogsjaren verwierf hij zich de bijnaam 'ongekroonde koning van Nederland'.

Die reputatie bleef hij in de jaren twintig waarmaken, met het wereldomspannend bedrijf Müller & Co, een groot aantal commissariaten, betrokkenheid bij het ontstaan van Hoogovens en KLM, een kilometers ver strekkend landgoed De Hoge Veluwe, een warme vriendschap met de Duitse prins Hendrik en de internationaal opzienbarende kunstcollectie van zijn vrouw. In deze crisisjaren raakte zijn bedrijf echter in zwaar weer. Torenhoge schulden aan de Rotterdamsche Bankvereniging (Robaver), de bank waarvan Kröller ook commissaris was, leidden bijna tot het faillissement van zowel Robaver als Müller & Co.

Helene Kröller-Müller

Tussen 1907 en 1938 stelde Helene Kröller-Müller een verzameling moderne beeldende kunst samen die op dat moment in West-Europa haar weerga nauwelijks kende. In eerste instantie verzamelde zij vanuit persoonlijke interesse, welke werd aangewakkerd door de kunstpedagoog H.P. Bremmer. Maar al snel, in 1911, ontstond bij haar het idee om voor de verzameling een museum te laten bouwen. Hiermee heeft zij de gemeenschap een 'monument van cultuur' willen nalaten, bestaande uit haar verzameling als een afspiegeling van de twee polen waarbinnen de moderne kunst zich volgens haar bewoog: het realisme en het idealisme (of wat tegenwoordig abstractie wordt genoemd). Dit doel heeft grote gevolgen gehad voor de wijze waarop Kröller-Müller haar collectie verder heeft uitgebreid: niet langer liet zij zich leiden door persoonlijke smaak, maar door de vraag of kunstwerken 'eeuwigheidswaarde' hebben.

Wie was deze vrouw, die pas op latere leeftijd een liefde voor kunst opvatte om vervolgens ieder aspect van haar leven en een aanzienlijk deel van het familiekapitaal in dienst hiervan te stellen? De kunsten speelden in de eerste veertig jaar van Kröller-Müllers leven nauwelijks een rol, waarom vertaalde haar ambitie zich dan toch in een kunstverzameling? En welke rol speelden haar echtgenoot Anton Kröller, de kunstpedagoog Bremmer en haar vertrouweling Sam van Deventer in haar leven en in de vorming van haar ideeën over kunst? Deze biografie zal enerzijds trachten dergelijke vragen over de persoon Kröller-Müller te beantwoorden. Anderzijds wordt de verzamelaar Kröller-Müller onderzocht; er wordt gekeken in welke mate zij exemplarisch was voor de Nederlandse (en eventueel West-Europese) verzamelaar van moderne kunst aan het begin van de twintigste eeuw.

Hoewel al eerder studies zijn verschenen over Helene Kröller-Müller, is er een lacune die opgevuld moet worden. De biografie van Helene Kröller-Müller die Sam van Deventer in 1956 publiceerde is nauwgezet, maar zeer persoonlijk. Twee meer recente publicaties over Helene Kröller-Müller profileren zich expliciet als schets. Een diepgravende, wetenschappelijke biografie die het leven en werk van Helene Kröller-Müller in beeld brengt, kan deze lacune opvullen.

Han Lammers

Toen Han Lammers in juli 2000 overleed, werd daar in de media veel aandacht aan besteed. In de necrologieën werd vooral gewezen op Lammers' werkzaamheden als wethouder in Amsterdam en landdrost in de Flevopolder. Lammers werd na zijn overlijden omschreven als een daadkrachtige, eigenzinnige en vooral zelfverzekerde bestuurder. Hij was een 'eigenzinnige regent' en een 'bestuurlijke mannetjesputter met landelijke uitstraling'. Slechts een enkele keer werd een poging gedaan om de spanning tussen de bovenstaande typeringen met Lammers' verleden als kritische journalist en columnist en woordvoerder van Nieuw-Links onder woorden te brengen.

In dit promotieonderzoek vormt deze ogenschijnlijke ambivalentie in zijn leven en carrière een belangrijk uitgangspunt. Door te analyseren welke personen of gebeurtenissen van invloed waren op de ontwikkeling en verandering in zijn gedachtegoed, kan een zinrijke en verhelderende biografie van Lammers tot stand komen. De biografie zal zodoende een bijdrage leveren aan het discussie over de journalistiek in Nederland in de tweede helft van de twintigste eeuw, de partijpolitieke richtingenstrijd binnen de PvdA in de jaren zestig en zeventig en aan het functioneren van het openbaar bestuur in de laatste decennia van de twintigste eeuw. Meer concreet wordt onderzocht welke rol Lammers als geëngageerd journalist in de jaren vijftig en zestig had in het publieke debat, op welke manier hij als prominent lid van Nieuw Links trachtte ideeën binnen de Partij van de Arbeid te verwezenlijken, hoe Lammers als wethouder in Amsterdam functioneerde gedurende een voor het gemeentebestuur moeizame periode en op welke manier hij later als landdrost in de IJsselmeerpolders soms letterlijk invulling gaf aan de idee van de maakbare samenleving.

D.F. Malan

[Afrikaans] D.F. Malan is bekend as die Suid-Afrikaanse premier wat apartheid ingestel het. In 1994, 'n skamele veertien jaar gelede, het die party wat hy in 1948 aan bewind gebring het, sy greep op Suid-Afrika laat vaar en die weg voorberei vir 'n hersiening van Afrikaner geskiedenis en ook van D.F. Malan self.

Verbasend min is tot dusver oor D.F. Malan geskryf. Daar is slegs twee biografieë in omloop. Die een, wat in die laat 1960's gepubliseer is, handel oor die eerste helfde van sy lewe, terwyl die tweede, wat in die 1980's gepubliseer is, op die tweede helfde van D.F. Malan se lewe fokus. Beide biografieë is in Afrikaans geskryf, wat diegene wat Afrikaans nie kan lees nie, toegang tot inligting oor hom ontnem. Boonop is hulle ook gewortel in, wat in Suid-Afrikaanse historiografie bekend is as die Afrikaner nasionalistiese skool. Hulle is dus hagiografieë. D.F. Malan word deur sy biograwe, van wie een 'n persoonlike vriend was, uitgebeeld as 'n koersvaste en beginselvaste idealis, wat sy volk na die Beloofde Land gelei het. Vandag word daar skaars aandag aan hom gegee, behalwe vir terloopse en snydende opmerkings oor sy suur voorkoms en sy party se simplistiese en rassistiese beleid. Opinies oor D.F. Malan wissel dus van die een uiterste na die ander.

Nie net laat dit 'n gapende hiaat in die Suid-Afrikaanse historiografie nie, maar die student van Suid-Afrikaanse geskiedenis word ook die geleentheid ontnem om die kompleksiteit van Afrikaner nasionalisme in die twintigste eeu te begryp. Hierdie studie het dus twee doelwitte: om 'n beter begrip te vorm van 'n man wat 'n geweldige invloed op Suid-Afrika se geskiedenis gehad het en om daardeur die dinamika van Afrikaner nasionalisme in die eerste helfte van die twintigste eeu beter te verstaan.

Jan Wier

De arts Jan Wier staat bekend als eerste serieuze tegenstander van de heksenvervolging. In zijn boeken *De praestigiis daemonum* of *Over duivelse begoochelingen* uit 1563 en *De lamiis* of *Over de heksen* uit 1577 noemde hij het onzin dat oude vrouwen een verbond sloten met de duivel en daaraan een tovermacht ontleenden waarmee ze anderen de duivel aandeden. De heksenprocessen achtte hij onrechtmatig omdat ze over niet-bestaande misdrijven gingen en omdat verdachten gefolterd werden, vernederd, opgesloten in menonwaardige omstandigheden en werden onderworpen aan de waterproef. Anders dan veel tijdgenoten maakte hij een onderscheid tussen heksen en ketters, al noemde hij verbranding, ophanging of vierdeling voor beide groepen onaanvaardbaar.

Omdat Jan Wier sommige heksen geestesziek noemde, geldt hij als een grondlegger van de moderne psychiatrie. Verder bepleitte hij een menselijke behandeling van (sommige) verdachten, waarmee hij een verdediger lijkt van de mensenrechten *avant la lettre*. Het is dus niet verwonderlijk dat hij tal van bewonderaars heeft gekend, onder wie Karl Marx en Sigmund Freud. Critici menen dat hij de heksenvervolging onbedoeld heeft aangewakkerd en dat hij ten onrechte geldt als een boegbeeld van de psychiatrie. Antipsychiater Thomas Szasz bijvoorbeeld zag hem in de tweede helft van de twintigste eeuw als de grondlegger van een gezondheidszorg die lastige mensen opsloot en monddood maakte.

Wie was Jan Wier en wat bracht hem tot standpunten die in zijn tijd allesbehalve populair waren? Wat is zijn maatschappelijke en wetenschappelijke nalatenschap? Waar komen de opvallend tegenstrijdige opvattingen over zijn betekenis vandaan en hoe komt het dat het grote publiek hem zo goed als vergeten is?

2.2 Afgeronde projecten

J.C. Bloem

Bart Slijper (1963) heeft de biografie van Bloem geschreven onder de titel *Van alle dingen los. Het leven van J.C. Bloem*, verschenen in mei 2007 bij Uitgeverij De Arbeiderpers. De herdruk verscheen in hetzelfde jaar. Deze biografie stond op de short list van 'Het beste historische boek 2007, Historisch Nieuwsblad/de Volkskrant Prijs'.

Slijper werd onder auspiciën van het Biografie Instituut begeleid door prof. dr. G.J. Dorleijn en prof. dr. J.W. Renders en promoveerde op 10 mei 2007.

De dichter J.C. Bloem (1887-1966) geldt als een van de belangrijkste dichters van de twintigste eeuw. Kennelijk is de ontgoocheling die uit zijn weinig omvangrijke en geraffineerd-eenvoudige poëzie spreekt voor velen herkenbaar, want nog steeds wordt zijn *Verzamelde gedichten* met grote regelmaat herdrukt.

Alice Nahon

Behalve Guido Gezelle verkocht geen enkele Vlaamse dichter meer bundels dan Alice Nahon (1896-1933). Haar poëzie werd ook enthousiast onthaald door de literaire kritiek in Vlaanderen en Nederland. Toch wordt haar werk nu afgedaan als sentimenteel gerijmel of 'Gartenlaubepoëzie', zoals Paul van Ostaijen het noemde. Manu van der Aa schreef haar biografie. Hij besteedde onder meer aandacht aan haar functioneren in de literaire wereld, aan haar relatie tot het Vlaams-nationalisme en aan haar voor die tijd onconventionele houding tegenover seksualiteit en relaties.

Van der Aa was tijdens dit project als toegevoegd onderzoeker werkzaam aan het Biografie Instituut. Dit project resulteerde in een promotie op 27 oktober 2008.

Radio Oranje

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak werd radio beschouwd als een volwaardig wapen, net zo belangrijk als de landmacht, de luchtmacht of de vloot. Radio was beter dan enig ander medium in staat om een levensecht beeld op te roepen van een gebeurtenis en de luisteraar hier emotioneel bij te betrekken. De geallieerden gebruikten de radio in de oorlog om de bevolking van het bezette Europa moed in te spreken, instructies te geven en nieuws te verstrekken. Beroemdheden als de schrijver Thomas Mann en de antropoloog Claude Lévi-Strauss leenden hun stem aan de geallieerde zaak. Voor de Nederlandstalige radio vochten de schrijvers A. den Doollaard en Herman de Man en de journalisten Loe de Jong en Henk van den Broek op hun manier voor een geallieerde overwinning. Zij spraken voor Radio Oranje, het radiostation dat in juli 1940 door de Nederlandse regering in ballingschap in Engeland werd opgericht om contact te houden met de bevolking in bezet Nederland. Als regeringsomroep had Radio Oranje een gezag dat andere Nederlandstalige radiostations zoals de Nederlandse afdeling van de BBC of het WRUL-station uit Boston ontbeerden.

Sinke promoveerde op 20 april 2009 op zijn proefschrift *Verzet vanuit de verte. De behoedzame koers van Radio Oranje*. Hij is door de RUG voorgedragen voor de studieprijz Praemium Erasmianum 2008/2009.

2.3 Familie-archief

Fijnproevers en smaakmakers. Burgerlijke cultuur in Groningen tussen nationalisme en kosmopolitisme (1870-1970).

Het beoogde onderzoek is gebaseerd op het archief van de familie Van Calker-Clemens Schröner, dat aan het Biografie Instituut in Groningen beschikbaar is gesteld voor onderzoek. Het rijkgeschakeerde archief biedt een prachtige inkijk in het leven van drie opeenvolgende generaties van dezelfde familie in Groningen in de periode van plusminus 1870 tot 1970. De bloei van deze familie valt grotendeels samen met het succes van het burgerlijk milieu waartoe zij behoorden. Als fijnproevers en smaakmakers oftewel consumenten en producenten van allerlei vormen van cultuur vervulde de burgerij in deze periode een voortrekkersrol.

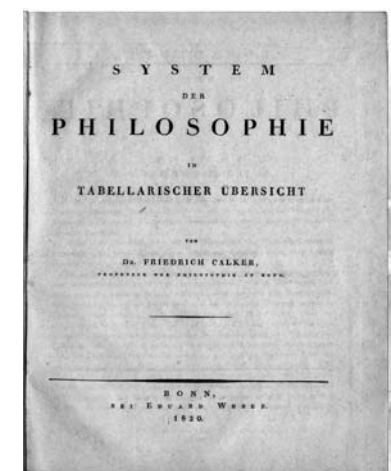
In samenwerking met de Universiteits Biobliothek (RUG) is een subsidie verworven om het archief te digitaliseren en te archiveren.

2.4 Aspirant-biografen

Het Biografie Instituut blijkt een grote aantrekkingskracht te hebben op onderzoekers c.q. aspirant-biografen. Gemiddeld meldden zich wekelijks twee aspirant-biografen. Sommige voorstellen werden direct afgewezen, omdat ze niet stroken met de inhoudelijke doelstellingen van het instituut, of anderszins omdat er te weinig gronden zijn om gekwalificeerde begeleiding via het Biografie Instituut te mobiliseren of omdat het voorgestelde onderzoek zich richt op een terrein waar het instituut zich niet op concentreert. Verzoeken om begeleiding van welke aard dan ook buiten het promotietraject werden niet in behandeling genomen, studenten uitgezonderd. Wel werden, desgevraagd, adviezen gegeven aan reeds gepromoveerden die biografisch onderzoek willen doen.

Selectie

De selectie van alle aspirant-biografen vond plaats op basis van een werkplan. De intensiviteit van het selectieproces vormt een punt van zorg, omdat de selectiewerkzaamheden een grote druk leggen op de formatiecapaciteit van het instituut. Desalniettemin heeft het Biografie Instituut veel tijd gestoken in initiatieven die moeten leiden tot promotieplaatsen, om op die wijze het eigen beleid van het instituut gestalte te kunnen geven. De promotieplaatsen ten behoeve van de projecten Loe de Jong, Anton Kröller, Helene Kröller-Müller, Alice Nahon en het onderzoek van de biografie in internationaal perspectief van Binne de Haan (per 1 september 2009) zijn daar succesvolle voorbeelden van.

Links: *Geschiedenis van de muziekschool te Groningen* door E. Clemens Schröner. Rechts: publicatie van F. [van] Calker (1820).

2.5 Congressen

Charisma en sociale bewegingen in opkomst

Op 5 en 6 november 2008 vond in het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit in Groningen de internationale conferentie plaats over de vraag welke plaats charisma toekomt in het optreden van zogenaamde grote figuren in beginnende sociale bewegingen. In de discussies over de ontwikkeling van sociale bewegingen wordt een consistente historische en transculturele theorie van het charismatisch leiderschap gemist. Weliswaar beschikken we over de benadering van Weber, maar net als bij die van Robert Michels en van het latere sociale bewegingsonderzoek overheerste een politicologische en sociologische invalshoek. De conferentie had ten doel Webers theorie van het charisma historisch en transcultureel te toetsen.

Onder Ingenieurs

Op 15 mei 2009 organiseerden het Biografie Instituut in samenwerking met de Technische Universiteit Eindhoven het congres 'Onder Ingenieurs' in Groningen.

Techniek is alom zichtbaar en heeft de maatschappij veranderd. Techniek levert een onmiskenbare bijdrage aan de welvaart en het welzijn van onze samenleving. De persoon achter de techniek blijft echter vaak onbekend.

In tegenstelling tot kunstenaars, schrijvers en politici lezen we zelden over persoonlijke drijfveren, denkbeelden en levensverhalen van ingenieurs. Hierbij speelt de al in 1959 door C.P. Snow geconstateerde scheidslijn tussen de *Two Cultures* (alfa en bèta) ongetwijfeld een rol. Anders dan in landen als Rusland of de Verenigde Staten zijn er in Nederland weinig voorbeelden te noemen van technici als held of coryfee. Welke namen van inspirerende technici zouden in Nederland in aanmerking komen voor een dergelijke aanduiding? Wat is anno 2009 de plaats van de ingenieur in de publieke ruimte? Kan biografisch onderzoek helpen om het werk van ingenieurs voor een groter publiek begrijpelijker te maken? Een selecte groep van sprekers ging in op deze en soortgelijke vragen tijdens dit congres.

International Congress of Historical Sciences

Op het 21ste International Congress of Historical Sciences dat van 22 tot en met 28 augustus 2010 in Amsterdam plaatsvindt, zullen Hans Renders en Binne de Haan spreken in de sessie 'Biography and Microhistory'.

Renders en De Haan richten zich op de rol van individuen in de geschiedschrijving en de representativiteit van het individu in microhistory en biografie. Het congres valt onder auspiciën van het International Committee of Historical Sciences (ICHS) en de organisatie is in handen van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, Universiteit van Amsterdam, Koninklijke Bibliotheek en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Brochure *Charisma and emergent social movements*

Brochure *Onder Ingenieurs*

2.6 Digitaliseringsprojecten

In samenwerking met het digitaliseringsbedrijf BoekopCD is een digitaliseringsproject opgezet, gecoördineerd door Ilja Hengeveld. Het doel van dit project is om snellere en gemakkelijker toegang tot biografisch onderzoeksmateriaal te verkrijgen en nieuwe mogelijkheden tot onderzoek mogelijk te maken. Tot nu toe zijn de volgende publicaties digitaal beschikbaar gemaakt voor onderzoek:

Feller, F.X. de, *Geschiedkundig woordenboek* [titel ingekort], 28 delen (1828-1848).
Glasius, B., *Biografisch woordenboek van Nederlandsche Godgeleerden*, 1851.
Japikse, N., *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld*.
Molhuysen, P.C., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, 10 delen (1911-1937).
Kruseman, A.C., *Mannen van beteekenis in onze dagen*, 25 delen (1870-1895).
Kruseman, A.C., *Mannen en vrouwen van beteekenis in onze dagen*, 19 delen (1895-1925).

In samenwerking met de Universiteitsbibliotheek van de RUG worden deze series op het interne universiteitsnetwerk beschikbaar gesteld voor onderzoek, te vinden via de website van het Biografie Instituut. Binnenkort zullen deze publicaties volledig openbaar ter beschikking worden gesteld.

Eerste deel van het gelijknamige tijdschrift dat vooraf ging aan de gebonden delen van *Mannen van Beteekenis in onze dagen*.

Project boekenproductie 1940-1945

Dit project tracht nauwkeurig de totale boekenproductie tussen mei 1940 en mei 1945 in kaart te brengen om deze informatie te koppelen aan biografica van voor en na die periode. Aan de basis ligt *Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften*.

De reden om al deze publicaties – zowel de jaardelen als de 5-jaardelen van *Brinkman's catalogus* evenals het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* – uit deze periode doorzoekbaar te maken, is vanwege de onderlinge verschillen in de bibliografische gegevens over de oorlogsjaren. De titels zijn gedigitaliseerd en doorzoekbaar als PDF. Het totaal aantal pagina's van de gedigitaliseerde titels is 13050.

2.7 Encyclopedie van de geschreven pers

In samenwerking met het onderzoeksinstituut Centre d'histoire de Sciences Po te Parijs is begonnen aan het project *De Encyclopedie van de Geschreven Pers in de 20ste eeuw in Europa*. Er zal een Franstalige en een Engelstalige editie verschijnen van deze encyclopedie van de geschreven pers in 24 Europese landen. De coördinatie van het Nederlandse gedeelte, dat ook als afzonderlijk Nederlandstalig boek zal verschijnen, is in handen van prof.dr. Hans Renders.

Encyclopedie van de Europese pers

IN 2010 VERSCHIJNT DE ENCYCLOPEDIA VAN DE EUROPESE GESCHREVEN PERS IN DE 20STE EEUW. VIERENTWINTIG LANDEN NEMEN DEEL AAN DIT PROJECT. 'ALLE LANDEN HEBBEN EEN PERSGESCHIEDENIS MAAR WAT WETEN WE EIGENLIJK VAN WAT ZICH IN EUROPA HEEFT AFGESPEELD?', ZEGT PROFESSOR HANS RENDERS, VERANTWOORDELIJK VOOR HET NEDERLANDSE GEDEELTE. HIJ ZOEKT NOG MEDEWERKERS EN ADVISEURS.

Connie Wiering

◆ Het idee sudderde al enkele jaren. Hans Renders en zijn Franse collega Laurent Martin voerden lange gesprekken over hoe je moet reageren op geluiden als zou het einde van de geschreven pers in zicht zijn. 'Tegenspreken of protesteren heeft weinig zin', zegt Renders. 'Je kunt die suggestie beter als argument inzetten om nu eens de geschiedenis van de geschreven pers helder op papier te zetten.' Martin kwam te werken bij het gezaghebbende onderzoeksinstituut Centre d'histoire de Sciences Po in Parijs en kreeg daar de mogelijkheid om dit wetenschappelijke project op te starten. De Encyclopedie van de Geschreven Pers in de 20ste eeuw in Europa wordt gefinancierd door zowel Sciences Po als de Parijse uitgeverij Robert Laffont. Naast de Franstalige editie komt er ook een Engelstalige.

In ruim vier miljoen lettertekens brengen specialisten uit 24 landen het overzichtswerk tot stand. 'Nederland heeft een rijke perstraditie maar we weten niet wat de waarde daarvan is omdat er geen vergelijkend onderzoek bestaat. We weten bijvoorbeeld nauwelijks hoe de censuur en propaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft uitgepakt in andere landen. Tijdens de bezetting bestond hier de Deutsche Zeitung in den Niederlanden. De Belgische editie heette Brüsseler Zeitung. Er waren in totaal 26 edities maar we weten niet of er een gemeenschappelijke redactie was.'

Drie invalshoeken zijn leidend voor de encyclopedie: biografisch, institutioneel en thematisch. 'Van daaruit gaan we kijken welke accenten voor een land belangrijk zijn. In het biografische deel zal het logisch zijn dat je daarin de journalist van de 20ste eeuw portretteert of de toonaangevende hoofdredacteurs. In het institutionele gedeelte zal de invloed van de vakbond aan de orde komen, de uitgeverijen, de perscombinaties. In het thematische gedeelte zullen onderwerpen zoals persvrijheid of verzuiling worden besproken.' De drie invalshoeken zijn vervat in een lange grolijst van onderwerpen waaruit Renders en zijn toekomstige team vijftig zogenoemde *entries* gaan samenstellen, waarmee Nederland wordt ontsloten in zo'n 45.000 woorden. De uitge-

breide lijst bestaat nu nog uit 136 onderwerpen. 'Moeten we het voor het Nederlandse gedeelte gaan hebben over distributie, koloniën, naoorlogse zuivering, abonnees, druktechniek, redactiestatuut? Of de regionale pers? Groot-Brittannië kent geen regionale pers, Duitsland wel. De Frankfurter Allgemeine wordt overal gelezen maar is wel de krant van Frankfurt. Dat is interessante kennis.'

Wat er uiteindelijk in de Nederlandse editie komt te staan, wil Renders niet alleen bepalen. 'Ik wil graag een discussie op gang brengen met een club mensen die gaat vaststellen wat nu echt belangrijk is voor die vijftig hoofdstukken. Ik kan me voorstellen dat we daarvoor bijeenkomsten organiseren en publicaties initiëren.' Renders heeft nog bijna twee jaar om het Nederlandse gedeelte samen te stellen. 'Mijn planning is dat ik in de herfst adviseurs en medewerkers om me heen heb verzameld die de lijst van onderwerpen terugbrengt tot 50 *entries*.'

Wie belangstelling heeft om te adviseren of (tegen betaling) bijdragen te leveren kan mailen naar j.w.renders@rug.nl.

Prof.dr. Hans Renders is directeur van het Biografie Instituut Groningen en levens verbonden aan de Masteropleiding Journalistiek van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Tot 1998 was hij werkzaam bij de Academie voor Journalistiek in Tilburg. Vanaf de oprichting in 2003 is Renders buitenlandredacteur en medewerker van het in Parijs uitgegeven tijdschrift *Le temps des Médias. Revue d'histoire*.

Reclamebijlet voor Het Nieuwsblad voor Nederland dat omstreeks 1900 als bijvoegsel bij deze krant verspreid werd.

2.8 Publicaties

Wetenschappelijke publicaties

- Aa, Manu van der., 'Ik heb de liefde liefgehad'. *Het leven van Alice Nahon*, Lannoo, Antwerpen 2008, 327 blz.
- Broers, Herman, 'In the slipstream of Dr. Kolff', in: Dirk Schultheiss (red.), *Historia Urologiae Europaeae*, Deel 16, History Office European Association of Urology, Arnhem 2009, p. 67-81.
- Hoorens, Vera, Drace, S., Desrichard, O. & Shepperd, J.A. 'Does mood influence comparative judgments? Tracking an elusive effect', in: *British Journal of Social Psychology* (papieren versie nog te verschijnen; online geplaatst op 23 december 2008).
- Hoorens, V., Smits, T., & Shepperd, J., 'Comparative optimism in the spontaneous generation of future life events', in: *British Journal of Social Psychology* (2008)47, p. 441-451.
- Korf, Lindie, 'Behind every man: D.F. Malan and the women in his life, 1874-1959', in: *South African Historical Journal*, september 2008.
- Renders, Hans, i.s.m. Rosemarijn Hoefte en Peter Meel (red.), *Tropenlevens. De (post)koloniale biografie*, Boom/KITLV, Amsterdam Leiden 2008. 275 blz.
- Renders, Hans, 'Laveren tussen lyaal en formalistisch', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 123(2008)3, p. 414-422.
- Renders, Hans [i.s.m. Sjoerd van Faassen], "'Wat was ik toen een groot denker, dacht ik". Uitgeverij Van Gennep en het uitgeefklimaat in de jaren zestig', in: *De Boekenwereld* 25(2009)2, januari, p. 75-94.
- Sinke, Onno, *Verzet vanuit de verte. De behoedzame koers van Radio Oranje*. Augustus, Amsterdam 2009, 320 blz.
- Stutje, Jan Willem, *Rebell zwischen Traum und Tat. Ernest Mandel 1923-1995*, VSA, Hamburg 2009.
- Stutje, Jan Willem, *Ernest Mandel, A Rebell's dream deferred*, Verso, London/ New York 2009.

Vakpublicaties

- Broers, Herman, 'In de voetsporen van Dokter Kolff', in: *De Vriendenkring, Cultuurhistorisch tijdschrift voor Flevoland* 49(2009)2, p. 9-19.
- Broers, Herman, 'In Memoriam: Willem Johan 'Pim' Kolff 1911 – 2009', in: *Wisselwerking, magazine Nierpatiëntenvereniging Nederland*, 32(2009)2, april, p. 10-11.
- Corduwener, Jeroen, 'Houdt deze regering wel van haar land?', *NRC Handelsblad* 30-6-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'Rwanda zweeft tussen wireless en Middeleeuwen', *De Standaard* 25-9-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'Rwanda tussen economische booming en moeizame verzoening', *NRC Handelsblad* 27-9-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'Rwanda verschieft van kleur: van Frans naar Amerikaans', *NRC Handelsblad* 28-9-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'In de Rwandese badplaats Gisenyi verpozen de vluchtelingen', *NRC Handelsblad* 1-11-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'Vluchtelingen keren terug naar huis', *NRC Handelsblad* 3-11-2008.
- Corduwener, Jeroen, 'Twee vermoorde presidenten en geen dader te bekennen', *NRC Handelsblad* 11-4-2009.
- Corduwener, Jeroen, 'Koenders houdt vast aan opschorten hulp Rwanda', *NRC Handelsblad* 14-4-2009.
- Corduwener, Jeroen, 'Gerechtigheid staat stabiliteit soms in de weg', *NRC Handelsblad* 24-4-2009.
- Hoorens, Vera. & Nuttin, J., *Sociale beïnvloeding. Toetsbaar leren denken over gedrag*, Universitaire Pers Leuven, Leuven 2008.
- Langeveld, Herman, 'Willem Schermerhorn, een fascinerende figuur?', in: *Groniek. Historisch Tijdschrift*, 41(2008)179, juli, p. 219-226.
- Langeveld, Herman, 'Hendrikus Colijn', in: G. Harinck, H. Paul en B. Wallet (red.), *Het gereformeerde geheugen. Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000*, Bert Bakker, Amsterdam 2009, p. 443 -453.
- Renders, Hans, 'Het pak van Bomans', in: *Zacht Lawijd* 7(2008)3, juli/augustus, p. 36-43.
- Renders, Hans, Recensie Rónán McDonald, *The Death of the Critic*, in: *Media Facts* 11(2008)4, september, p. 58.
- Renders, Hans, recensie Peter van Wissing (redactie), *Stookschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800*, in: *Media Facts* 11(2008)4, september, p. 60.

- Renders, Hans, recensie Johan van Merriënboer, Peter Bootsma en Peter van Griensven, *Van Agt. Biografie. Tour de force*, in: *Historisch Nieuwsblad* 17(2008)7, september, p. 68-69.
- Renders, Hans, recensie Voltaire, *De onwetende wijsgeer. Een keuze uit het mengewerk*, bijeengebracht, vertaald en ingeleid door Hannie Vermeer-Pardoën, in: *Het Parool* 17-9-2008.
- Renders, Hans, recensie *De Stijl overal absolute leiding. De briefwisseling tussen Theo van Doesburg en Anthony Kok*, in: *Het Parool* 1-10-2008.
- Renders, Hans, recensie Sytze van der Veen. Met bijdragen van Paul van Dijstelberge, Mirte D. Groskamp en Kasper van Ommen, *Brill 325 jaar uitgeven in dienst van de wetenschap*, in: *Media Facts* 11(2008)5, oktober, p. 72.
- Renders, Hans, recensie Joan Hemels, *Uitgever in de wetenschap: Henk Prakke (1900-1992) en zijn actuele boodschap*, in: *Media Facts* 11(2008)5, p. 74.
- Renders, Hans, recensie *De Nederlandse en Vlaamse literatuur vanaf 1880 in 200 essays*. Samensteller Joost Zwagerman, in: *Het Parool* 8-10-2008.
- Renders, Hans, recensie Timothy W. Ryback, *Hitlers privébibliotheek*, in: *Het Parool* 5-11-2008.
- Renders, Hans, recensie *Hendrik Nicolaas Werkman. Brieven rond De Blauwe Schuit 1940-1945*, Deel 1 & 2, bezorgd en van annotaties voorzien door Frans R.E. Blom, Willem van Koppen en Mieke van der Wal en Diewertje Dekkers, Jikke van der Spek en Anneke de Vries, *H.N. Werkman. Het complete oeuvre*, in: *Vrij Nederland* 8-11-2008, p. 64-65.
- Renders, Hans, [mede-auteur], 'Braak', in: *Amsterdam & zijn schrijvers: literatuur op locatie*, samengesteld door Ko van Geemert, Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam 2008, p. 284-286.
- Renders, Hans, recensie Kees Schaepman en Herman Spinhof, met medewerking van Reinjan Mulder, *De grootste kraak in krantenland. Het drama Apax bij PCM*, in: *Media Facts* 11(2008)6, p. 61.
- Renders, H., recensie Warna Oosterbaan en Hans Wansink, *De krant moet kiezen. De toekomst van de kwaliteitsjournalistiek*, in: *Media Facts* 11(2008)6, p. 63.
- Renders, Hans, recensie Geert Mak, Jan Bank, Gijsbert van Es, Piet de Rooij en René van Stipriaan, *Verleden van Nederland*, in: *Het Parool* 3-12-2008.
- Renders, Hans, recensie Thomas Boyd, *Door het koren*. Bibliotheek van de Eerste Wereldoorlog 4, in: *Het Parool* 24-12-2008.
- Renders, Hans, recensie Sven Hanuschek, *Elias Canetti. De biografie*, in: *Het Parool* 14-1-2009.
- Renders, Hans, recensie A.F.Th. van der Heijden, *De censuurpaus. Paroxismen, een opmaat*, in: *Het Parool* 28-1-2009.
- Renders, Hans, recensie Karel van het Reve, *Verzameld werk*, deel 1 en 2, bezorgd door Lieneke Frerichs, Elma Drayer en Nop Maas, in: *Vrij Nederland* 7-2-2009, p. 64-65.
- Hans Renders, recensie Adrian Desmond & James Moore, *Darwin; de biografie*, in: *Het Parool* 12-2-2009.
- Renders, Hans, recensie Hans Vervoort, *Het bedrijf Deel 2, Betere tijden*, in: *Media Facts* 12(2009)1, p. 51.
- Renders, Hans, recensie Iris Musschoot & Bart Lombaerts, *Media in beweging. Handboek voor de professional*, in: *Media Facts* 12(2009)1, p. 53.
- Renders, Hans, recensie A.J.C.M. Gabriëls (red.), *Biografisch Woordenboek van Nederland. Deel 6*, in: *Het Parool* 25-2-2009.
- Renders, Hans, recensie Karel van het Reve, *Verzameld werk*, deel 1 en 2, bezorgd door Lieneke Frerichs, Elma Drayer en Nop Maas, in: *Historisch Nieuwsblad* 18(2008)2, maart, p. 73.
- Renders, Hans, recensie Hans Dütting, *Hugo Claus. De Reus van Vlaanderen*, in: *Vrij Nederland* 7 maart 2009.
- Renders, Hans, recensie Rob Wijnberg, *Nietzsche en Kant lezen de krant*, in: *Het Parool* 11-3-2009.
- Renders, Hans, recensie Vincent Gounod, *François Mitterrand. Een biografie*, in: *Het Parool* 25-3-2009.
- Renders, Hans, recensie Owen Matthwes, *Kinderen van Stalin. Drie generaties in liefde en oorlog*, in: *Het Parool* 8-4-2009.
- Renders, Hans, recensie Joris Luyendijk, *Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten* en [diverse auteurs] *Het maakbare nieuws. Antwoord op Joris Luyendijk – Buitenlandcorrespondenten over hun werk*, in: *Media Facts* 12(2009)2, april, p. 38.
- Renders, Hans, recensie Ton Crijnen, *Titus Brandsma; de man achter de mythe en Joan Hemels, 'Als het goede maar gebeurt'; Titus Brandsma, adviseur in vrijheid en verzet*, in: *Media Facts* 12(2009)2, april, p. 39.
- Renders, Hans, 'De wereld van Martin Ros', in: *Martin Ros vijftig jaar op wacht: schetsen over een boekenfanaat*, Perry Pierik (red.), Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2009, p. 141-146.
- Renders, Hans, recensie Félix Fénéon, *Het nieuws in drie regels*, vertaald door Ruud Ronteltap, in: *Het Parool* 22-4-2009.
- Renders, Hans, recensie Lidy Nicolassen, *De eeuw van Sonja Prins. Burgerkind, revolutionair, kluizenaar*, in: *Het Parool* 6-5-2009.
- Renders, Hans, recensie Wouter van der Veen, *Van Gogh: A Literary Mind*, in: *Vrij Nederland* 9 mei 2009.
- Renders, Hans, recensie *Raster* 123/124 en 125, in: *Het Parool* 19-5-2009.
- Renders, Hans, recensie Rüdiger Safranski, *Romantiek. Een Duitse affaire*, in: *Het Parool* 20-5-2009.
- Renders, Hans, recensie Arie Storm, *Het onontkoombaar eigene van de Nederlandse literatuur*, in: *Het Parool* 3-6-2009.

- Renders, Hans, recensie *Machines en emoties. Willem Frederik Hermans, Rudy Kousbroek, Ethel Portnoy*, bezorgd door Willem Otterspeer, in: *Vrij Nederland* 13-6-2009.
- Renders, Hans, recensie *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken*, samengesteld in opdracht van het Katholiek Documentatiecentrum onder redactie van Otto S. Lankhorst en Door Timmerman, in: *Media Facts* 12(2009)3, p. 55.
- Renders, Hans, recensie Henk Blanken, *Media Mores. Over digitale cultuur, bloggende burgers en journalistieke ethiek*, in: *Media Facts* 12(2009)3, p. 57.
- Renders, Hans, recensie Friso Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, in: *Het Parool* 17-6-2009.
- Renders, Hans, recensie Frederike Doppenberg, *De Arbeiderspers moest blijven marcheren. Een uitgeverij in oorlogstijd*, in: *Het Parool* 9-7-2009.
- Renders, Hans, recensie Paul Léautaud, *Brieven aan mijn moeder*, vertaald en van een nawoord voorzien door Mels de Jong, in: *Het Parool* 6-8-2009.
- Rovers, Eva, 'Vergeten aanjagers van de kunstwereld', *Kunstbeeld* 32(2008)9, p. 56-59.
- Rovers, Eva, 'De meerwaarde van een monsterverbond. Of waarom bedrijfscollecties in musea thuishoren', tekst in de tentoonstellingscatalogus *Wahlverwandschaft*, Heerenveen (Museum Belvédère en Bouwfonds Kunstcollectie) 2009, p. 36-48.
- Stutje, Jan Willem, 'Ernest Mandel: Denker in Opstand', in: *Socialisten, mensen achter de idealen*, R. van Raak, Sj. Van der Velden (red.), Aspekt, Soesterberg 2008, p. 125-133.
- Stutje, Jan Willem, 'Ernest Mandels analyse van de Revolutie van 1917: Realpolitiek en substitutionalisme', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 42(2008)3, p. 35-40.
- Stutje, Jan Willem, 'Mandel, Ernest Esra', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Deel 19, Brussel 2009, p. 54-59.

Lezingen en wetenschappelijke activiteiten

- Broers, Herman, 09-10-2008, Contactdag dialyseverpleegkundigen Oost-Nederland, Slingeland Ziekenhuis Doetinchem, lezing 'Kolff en de uitvinding van de dialyse'.
- Broers, Herman, 11-11-2008, Congres Dutch Program for Tissue Engineering/ DutchForm, Noordwijkerhout, inleiding bij instellen Willem Kolff Lecture van Dutchform, 'Kolff Lecture as stage for pioniers in regeneratieve medicine'.
- Broers, Herman, 12-11-2008, Openingsceremonie Kolff Museumkamer, Willem Kolff Stichting, Kampen, organisatie en inleiding 'Kolff en Kampen 1941-1950'.
- Broers, Herman, 12-12-2008, Historisch congres KNMG 'Artsen in oorlogstijd', Domus Medica Utrecht, lezing 'Dokter Kolff, kunstenaar in hart en nieren'.
- Broers, Herman, 31-03-2009, Jubilarissenavond Nierstichting Nederland, Zwolle, inleiding 'Dokter Kolff, kunstenaar in hart en nieren'.
- Broers, Herman, 07-04-2009, Nederlandse Nefrologiedagen, Veldhoven, lezing 'In de voetsporen van Dokter Kolff'.
- Broers, Herman, 22-04-2009, Lions Club Midden Flevoland, Zeewolde/Lelystad, lezing 'Dokter Kolff, kunstenaar in hart en nieren'.
- Broers, Herman, 15-05-2009, Congres 'Onder Ingenieurs' Biografie Instituut Groningen, lezing 'Dokter Kolff, kunstenaar in hart en nieren'.
- Broers, Herman, 16-05-2009, Jaarbijeenkomst Vereniging Geschiedenis der Verpleegkunde, Kampen, lezing 'Dokter Kolff, vader van de kunstorganen'.
- Broers, Herman, 19-05-2009, Jaarbijeenkomst Steunpunt Zorg en Welzijn Hoorn (NH), lezing 'Dokter Kolff'.
- Broers, Herman, 31-08-2009, Kolff Memorial Symposium 'Artificial organs: sixty years and beyond' UMCG Groningen, organisatie en inleiding 'W.J. Kolff M.D., PhD, the man and his legacy'.
- Buter, Erwin, 6-6-2009, Parooltheater Amsterdam. 'J.F. Ankersmit, Amsterdammer en journalist'. Lezing op de dag van de Amsterdamse geschiedenis.
- Hoorens, Vera, 29-5-2009, Genève. 'Heinrich Cornelius Agrippa and witchcraft: A reappraisal'. Lezing met Hans Renders voor Sixteenth Century Society & Conference.
- Hoorens, Vera, en Van Avermaet, E. (2009, juni), 'Less is Not More: On the Psychological Nonequivalence of (X > Y) and (Y < X)'. Paper presented at the 3rd International Social Psychology and Communication Congress, Laboratoire d'Etudes et de Recherches Appliquées en Sciences Sociales (LERASS), Université de Toulouse.
- Hoorens, Vera, en Van Avermaet, E. (2009, augustus), 'The more is better than less phenomenon. Paper presented at the 11th European Social Cognition Network Meeting (Transfer of knowledge meeting), Warschau.

- Hoorens, Vera, en Maris, S. (2009, augustus). 'The effect of the verb in subject-verb-object sentences on the use of consensus and distinctiveness information. Paper presented at the 11th European Social Cognition Network Meeting (Transfer of knowledge meeting), Warschau.
- Langeveld, Herman, 15-11-2008, Filmtheater 't Hoogt, Utrecht. 'Zuilenland in oorlog, 1918-1949'. Lezing in het kader van de HOVO-cursus 'Het verleden van Nederland'.
- Langeveld, Herman, 26-3-2009. Academiegebouw, Rijksuniversiteit Groningen. 'Komen de jaren dertig terug? Een vergelijking tussen de economische crisis van de jaren 1930 en die van rond 2010 in Nederland'. Lezing voor Groninger Historisch Dispuut Ubbo Emmius.
- Langeveld, Herman, 6-6-2009. Academiegebouw, Universiteit Leiden. 'De politieke biografie: Willem Schermerhorn'. Lezing op de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.
- Renders, Hans, 3-10-2008, Amsterdam. Lezing voor de biografen van het Prins Bernhard Cultuurfonds.
- Renders, Hans, 6-10-2008, jurylid 'Het beste historische boek', prijs in het leven groepen door *de Volkskrant* en het *Historisch Nieuwsblad*.
- Renders, Hans, 15-10-2008, Wageningen. Oppositie promotie Wim Coster met proefschrift *Baron op klompen : mr. B.W.A.E. baron Sloet tot Oldhuis (1807-1884) aan de hefboom tot welvaart*.
- Renders, Hans, 18-10-2008, Hotel Krasnapolski, Amsterdam. Tijdens de Nacht van de Geschiedenis interviewde Frans Smits, hoofdredacteur van *Historisch Nieuwsblad*, Hans Renders en Willem Otterspeer over geschiedschrijving en het nut van biografieën.
- Renders, Hans, 27-10-2008, Groningen. Promotor van Manu van der Aa met proefschrift *Ik heb de liefde liefgehad. Het leven van Alice Nahon*.
- Renders, Hans, 11-11-2008, Spui 25, Amsterdam. 'Censuur tijdens de Tweede Wereldoorlog', lezing in het kader van Amsterdam Wereldboekenstad, georganiseerd door de Universiteit van Amsterdam.
- Renders, Hans, 27-11-2008, Agnietenkapel Universiteit van Amsterdam. Oppositie promotie Wim Nijhoff op biografie van J.H. van Heek (1873-1957).
- Renders, Hans, 16-1-2009, University Paris 12 Val-de-Marne. Lezing op congres 'Biography and the biographical mode'.
- Renders, Hans, 5-2-2009, Assen. 'De religieuze factor', lezing voor 'Het Oecumenisch Leerhuis'.
- Renders, Hans, 13-3-2009, Amen (Dr.). *Het eeuwige kind*. Lezing over Jan Hanlo voor 'De Literaire Hemel'.
- Renders, Hans, 29-5-2009, Genève. 'Heinrich Cornelius Agrippa and witchcraft: A reappraisal'. Lezing met Vera Hoorens voor Sixteenth Century Society & Conference.
- Rovers, Eva, 2 september 2008, Rotary Club Apeldoorn. 'Het leven van kunstverzamelaarster Helene Kröller-Müller'.
- Rovers, Eva, 11 januari 2009. Nieuwjaarslezing voor de Vrienden van het Groninger Museum, 'Helene Kröller-Müller: zingeving of zelfverheerlijking?'.
- Rovers, Eva, 17 juni 2009, Parooltheater, Amsterdam. Interview in het kader van de 'biografen-serie' door Hans Renders.
- Smits, Boudewijn, 4-11-2008, Centrum voor Metageschiedenis, RUG. 'De methodologie van Loe de Jong in Het Koninkrijk'.
- Smits, Boudewijn, 16-1-2009, Duitsland Instituut Amsterdam (DIA). 'Loe de Jong as television historian'.
- Stutje, Jan Willem, 6 & 7 november 2008, Rijksuniversiteit Groningen. 'Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Leadership between unbridled revolt and disciplined protest', Lezing op congres 'Charisma and emergent social movements'.
- Stutje, Jan Willem, 21 november 2008, Antwerpen. 'De wandelstok van Arthur Schopenhauer. Socialistische cultuur in de vroege arbeidersbeweging', lezing colloquium 'Vooruitgang en Volksverheffing. Zinnvolle idealen of vergeefse moeite?'.

LA CAUSE DES FEMMES

Biographers International Organization

On March 26, 2009, biographers will gather in New York City to create the **Biographers International Organization (BIO)** that will seek to advance the professional interests of career-focused biographers through networking and advocacy, the creation of a virtual library, and providing legal advice.

The craft of biography, like that of most literary genres, is a solitary one. But we have strong reasons to come together. As serious biographers working across the spectrum of print, television, film, radio, web and other media we need better access to resources, such as newspapers or archival documents; we need up-to-date information about new online repositories; we need to know about funding sources; and we need to learn from each other.

This is the moment. This is the time.

Founding Meeting!

Founding Supporters (partial list)

Kenneth Ackerman
Debby Applegate
Deirdre Bair
Kaj Bird
Harry van Bommel
Cristina Bryan
Michael Burlingame
Ann Mauger Colbert
Susan Currie
Carol DeBoer-Langworthy
Sarah Dorsey
Jacqueline Edmondson
Jonathan Eig
Gayle Feldman
Robin Fowler
Beverly Gray
Nancy Greenspan
Nigel Hamilton
Elisabeth Hanscombe
Kitty Kelley
Steven G. Kellman
Sidney D. Kirkpatrick
Linda Lear
Jeffrey Marks
Michael McGill
Rachel Morley
James McGrath Morris

Darlis Miller
Clara Mulley
Dona Munker
Christopher A. Needler
Patricia O'Toole
Hershel Parker
Gerald Posner
Hans Renders
Robin Rausch
Alan K. Rode
Carl Rollyson
Lilla Ross
Abby Santamaria
Amy Schapiro
Erin Frances Schulz
Meryle Secrest
Charles Shields
David Stenn
T.J. Stiles
Will Swift
Terry Teachout
Steve Weinberg
Christine Wiesenthal
D. Quincy Whitney
Simon Winchester
Joe Woodward
Richard Zacks

To Register

- Attendance at the meeting is free of charge.
- Advance registration is appreciated but not required.

To register, or to obtain more information, write to:
editor@thebiographerscraft.com

When, Where

March 26, 2009. 11 a.m. to 1 p.m.
Skylight Room at the Graduate Center,
City University of New York, 365 Fifth
Avenue, New York, NY.
(Space for meeting is being donated by the
Leon Levy Center for Biography.)

2.9 Redacteurschappen en adviescommissies

In het academiejaar 2008-2009 was Herman Langeveld voorzitter van de Werkgroep Biografie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.

Hans Renders was redacteur van het Vlaams-Nederlandse wetenschappelijke tijdschrift *ZL. Literair-historisch tijdschrift* (Antwerpen) en hij maakte deel uit van de editorial board van het wetenschappelijke tijdschrift *Quaerendo. A Quarterly Journal from the Low Countries devoted to Manuscripts and printed Books* (Leiden) en van het wetenschappelijke tijdschrift *Le Temps des Médias. Revue d'histoire* (Parijs).

Voor het project over de geschiedenis van geschreven pers in de 20ste eeuw in 24 Europese landen 'Dictionnaire de la presse (écrit) en Europe XXe siècle', of 'Encyclopedie van de Europese pers', onder auspiciën van het onderzoeksinstituut Sciences Po te Parijs is Hans Renders coördinator Nederland.

Tevens is Hans Renders coördinator Nederland voor het 'Projet EURO-HISMEDIA, réseau européen de recherche. Médias, guerre et imaginaires de guerre en Europe (XXe-XXIe siècles)'.

Op verzoek van het Dr. Hendrik Muller Vaderlandsch Fonds heeft Hans Renders zitting in de begeleidingscommissie van dr. M.R. Doortmont, die de biografie van Hendrik Muller schrijft.

Renders is gevraagd om te adviseren door Elsevier Academische Enquête, NIAS, NWO, SDM, was lid van het oprichtingscomité 'Biographers International Organization' in New York en zit in de redactieraad van het Biografisch Portaal.

Evenals vorige jaren was Hans Renders medewerker als boekcriticus aan het radioprogramma voor geschiedenis OVT van de VPRO op zondag. Ook spreekt hij maandelijks voor de serie met biografen in het Parool Theater.

Dit jaar is er aan de congresbundel *De koloniale biografie* gewerkt, onder redactie van onder meer Hans Renders.

Eva Rovers was dit jaar promovendusvertegenwoordiger in de adviesraad van het Instituut voor Cultuurwetenschappelijk Onderzoek Groningen (ICOG) en heeft gewerkt aan een themanummer van *Simiolus. Netherlands quarterly for the history of art*, dat naar verwachting eind augustus 2009 verschijnt.

Onderwijs en samenwerkingsverbanden

3.1 Begeleiding studenten/promovendi

In het collegejaar 2008-2009 begeleidde Hans Renders enkele studenten bij hun afstudeerscriptie.

Gedurende een jaar is promovenda Lindie Korf, verbonden aan de Universiteit van Stellenbosch in Zuid-Afrika tijdelijk verbonden aan het instituut. Zij deed biografisch onderzoek naar D.F. Malan en schreef aan haar proefschrift in Groningen met ondersteuning van het instituut, gefinancierd door de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV).

3.2 Leerstoel

Wegens Stichting Democratie en Media op 1 maart 2007 Hans Renders benoemd tot bijzonder hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Biografie aan de Rijksuniversiteit Groningen. De leerstoel heeft tot doel de bestudering van de geschiedenis en theorie van de biografie te stimuleren.

3.3 Samenwerkingsverbanden

Het internationale congres *Charisma and emergent social movements* op 5 en 6 november 2008 is georganiseerd in samenwerking met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Voor het congres *Onder ingenieurs* werd samengewerkt met de Technische Universiteit Eindhoven.

Met BoekopCD te Apeldoorn en de Universiteitsbibliotheek Groningen wordt samengewerkt voor het digitaliseringsproject.

Voor het project EURO-HISMEDIA betreffende het thema media, oorlog en representatie van oorlog in Europa (20ste en 21ste eeuw) is er samenwerking met de Universiteit van Versailles Saint-Quentin-en-Yvelines.

Voor het project over de geschiedenis van de geschreven pers in de 20ste eeuw wordt samengewerkt met het Franse instituut voor politieke wetenschappen Sciences Po te Parijs.

3.4 Biografisch Portaal

Het Biografie Instituut werkt samen met enkele andere instellingen met als trekker het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis aan een 'Biografisch Portaal' van Nederland. Dit portaal is bedoeld om wetenschappelijk onderzoek te bevorderen door onder meer biografische naslagwerken en bestanden digitaal op internet beschikbaar te maken met biografische informatie over de bewoners van Nederland, van de vroegste tijden tot nu. Een startsubsidie is reeds toegekend door NWO en het Prins Bernard Cultuurfonds na een gezamenlijke aanvraag. Het project wordt nu verder uitgewerkt voor een aanvraag bij Investerings-Groot van NWO.

De tragiek achter Helene Kröller-Müller

Helene Kröller-Müller staat bekend als een van de eerste grote verzamelaars van moderne kunst in Europa. Maar was deze eigenzinnige vrouw wel echt een verzamelaar?

"Ik denk wel eens dat ze helemaal geen verzamelaar was," zegt Eva Rovers, promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar proefschrift is een biografie van Helene Kröller-Müller. Gisteravond was ze de gast in het Parool Theater.

Volgens Rovers zocht Kröller-Müller een spirituele invulling van haar leven en vond ze die niet in geloof, maar wel in kunst. Bij toeval. "Via haar dochter, die een cursus kunstbeschouwing volgde, kwam ze in contact met H.P. Bremmer. Deze kunstschilder maakte haar enthousiast en bekend met moderne kunst." Bremmer week vervolgens niet meer van haar zijde. Hij werd haar persoonlijke adviseur. "Ze had zelf niet de capaciteit om een collectie binnen te halen. Dat wist ze. Ze overlegde daarom eigenlijk alles met Bremmer. Hij informeerde haar over schilders als Van Gogh, Picasso en Braque."

Wel wilde ze een geweldige collectie verzamelen. Ze deed het niet voor minder. Rovers: "Ze deed

nooit zomaar iets. De kunst die ze wilde aanschaffen, moest passen bij wat zij voor ogen had. Zo sprak Van Gogh haar aan doordat hij dezelfde worsteling had gehad met het geloof als zij." Informatie die Kröller-Müller overigens verkreeg via Bremmer.

Het idee een museum te bouwen, kwam toe ze ernstig ziek werd – vermoedelijk kanker. Ze wilde iets achterlaten dat haar ideeën zou blijven uitdragen. Het Kröller-Müller Museum zoals we het nu nog altijd kennen, was het resultaat. Ze zag het zelfs slechts als een voorloper van haar werkelijke plan: een gigantisch museum.

Het blijft de vraag of het verzamelen, de schilderijen en het museum zoals het is geworden Kröller-Müller uiteindelijk gelukkig hebben gemaakt. Rovers: "Het ziet ernaar uit dat ze haar ongelukkige leven – haar band met de kinderen was erg slecht – wilde compenseren met kunst. Maar of ze daar nu uiteindelijk gelukkig mee is geworden?"

De biografie zal eind 2010 verschijnen.

TREES VAN DER WERF

Het Parool, 18-6-2009

NRC Handelsblad, 14-4-2009

Radio Oranje weinig effectief

NR 14-4-2009
Door onze correspondent GRONINGEN, 14 APRIL. Na de oorlog was Radio Oranje ('de stem van strijdend Nederland') het symbool van het verzet tegen de nazi's. Maar het radiostation had tijdens de oorlog slechts een beperkte invloed op de houding van de Nederlanders.

Uit promotieonderzoek van historicus Otto Sinke blijkt dat de zender het verzet tegen de bezetter nauwelijks aanmoedigde en daar niet doorslaggevend voor was.

De taak van Radio Oranje was om de Duitse propaganda te bestrijden en verzet in het vaderland aan te wakkeren. Dit blijkt

niet erg effectief te zijn geweest, ontdekte Sinke. „Men riep wel op tot lijdzaam en verantwoord verzet, zoals langzamer werken, maar de toon was heel voorzichtig." Vooral koningin Wilhelmina was bang was voor represailles. Bovendien wist de Nederlandse regering in Londen niet duidelijk hoe de heersende stemming onder de bevolking was. De uitzendingen konden daar dus ook niet op worden aangepast, concludeert de aan de Groningse universiteit verbonden Sinke.

David Barnouw van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) is niet verrast. „Na de oorlog ontstond een

heroïsch idee over Radio Oranje. Maar de regering was niet voor wilde avonturen en riep niet op Duitsers te vermoorden. Later is Radio Oranje overigens wel gebruikt om schuilberichten aan het verzet door te geven."

Radio Oranje werd minder beluisterd dan Nederlanders na de oorlog aangaven. Ruim driekwart zei te hebben afgestemd op de zender, in werkelijkheid waren het er minder. „Door Duitse stoorzenders was Radio Oranje alleen op de korte golf te ontvangen. Dit kon alleen op nieuwe radio's, ongeveer een kwart van de toestellen en vanaf 1943 werden radio's in beslag genomen."

De behoedzame koers van Radio Oranje

Londen, 28 juli 1940. Doodstil was het op straat, toen Koningin Wilhelmina zich via Radio Oranje tot het Nederlands volk richtte om het moed in te spreken. Radio Oranje was tijdens de Tweede Wereldoorlog spreekbuis van de regering in ballingschap. Doel van de zender was: Duitse propaganda bestrijden, het publiek doen geloven in de bevrijding en voorkomen dat regering en volk van elkaar vreemden. Daarnaast werd bericht over het oorlogsverloop. Dat was soms lastig; hoe kwam je aan actuele en betrouwbare informatie? Op de enquêtevraag of ze ondanks het Duits verbod naar Radio Oranje hadden geluisterd, antwoordde 78 procent van de respondenten in 1946 grif 'ja'. Dat dit massaal gebeurde, is een

mythe die de historicus Onno Sinke ontzenuwt in zijn doorwrochte en lezenswaardige studie 'Verzet vanuit de verte-de behoedzame koers van Radio Oranje'. Slechts een kwart van de 1 miljoen radiobezitters kon de zender ontvangen. Stiekem luisteren werd echter beschouwd als verzetsdaad. Het beeld dat Nederland eensgezind de bezetter trotseerde, vertoonde in de jaren '60 al barstjes. Recent werd de apathische houding van de regering tegenover de Jodenvervolg bekritiseerd in Nanda van der Zee's 'Om erger te voorkomen' en les Vuijsje's 'Tegen beter weten in'. Met name de Joodse historicus Loe de Jong – redacteur van Radio Oranje – kreeg er van langs. Sinke nuanceert de beschuldigingen. De behoedzame

koers was het algemene kenmerk van Radio Oranje, stelt hij. '(...) men gaf geen expliciete of gedetailleerde instructies tot verzet uit angst voor represailles tegen de bevolking' (pagina 101).

Vanaf november 1942 waagde de omroep zich af en toe wel aan instructies. Die hadden alleen succes als ze het standpunt weerspiegelden van de personen op wie ze betrekking hadden, schrijft Sinke. Zoals bij de oproep aan studenten geen loyaliteitsverklaring te tekenen. Luisteraars lieten zich niet manipuleren en pikten het niet als zaken te rooskleurig werden voorgesteld. Toen al werd afgerekend met een andere mythe: die van het weerloze massapubliek.

Ellen de Vries

De Journalist
3-7-2009

Onno Sinke: Verzet vanuit de verte - de behoedzame koers van Radio Oranje. Uitgeverij Augustus, ISBN 9789045700575, 319 pagina's, €19,90.

De Journalist, 3-7-2009

Dagblad van het Noorden, 20-4-2009 ▼▶

'Radio Oranje had niet veel invloed'

Door Willem Dekker

GRONINGEN ■ De mythe van de verzetszender Radio Oranje lijkt doorgeprikt door onderzoeker Onno Sinke van de Rijksuniversiteit Groningen. De zender vanuit Londen zou veel invloed hebben gehad op de bevolking in bezet Nederland in de Tweede Wereldoorlog. Maar dat ligt anders, zo concludeert Sinke in zijn proefschrift *Verzet in de verte. De behoedzame koers van Radio Oranje*, waarop hij morgen promoveert. Sterker nog, Nederlanders ergerden zich aan de uitzendingen, waarin selectief werd omgegaan met de waarheid.

De informatievoorziening van het bezette Nederland naar Londen was gebrekkig. De medewerkers van Radio Oranje waren onervaren en hadden geregeld ruzie. De ministers in ballingschap keurden de berichtgeving, en de BBC verbood uitzending van nieuwsberichten. Redenen waarom Radio Oranje in de oorlog niet veel invloed had op de bevolking in bezet Nederland, concludeert Sinke.

De radiomakers kregen bitter weinig betrouwbare informatie uit bezet gebied. De Duitsers sneden de lijnen naar Londen af.

► ZIE VERDER PAGINA 3

Strijd tussen rechts en links bij Oranje

← VERVOLG VAN PAGINA 1

GRONINGEN ■ Botsende karakters, roddel en achterklap. Soms vlogen redactieleden van Radio Oranje elkaar in de eerste oorlogsjaren letterlijk in de haren. "We hebben het beeld dat iedereen in Londen zich optimaal inzette voor dezelfde zaak: het Nederlandse volk informeren en een hart onder de riem te steken", zegt Onno Sinke onderzoeker van Radio Oranje.

De rivaliteit komt voort uit de twee Nederlandse zenders die aan het begin van de oorlog vanuit Londen opereerden. Naast Radio Oranje was er de zeeliedenomroep De Brandaris (naar de vuurtoren van Terschelling). De regering in ballingschap was van mening dat samenwerking van de twee omroepen veel effectiever was. Een fusie liep stuk omdat de kopstukken van De Brandaris niet overweg konden met de leiding van Radio Oranje.

De rechtse Henk van den Broek, de vader van de latere minister Hans van den Broek,

Onno Sinke, onderzoeker van Radio Oranje.

Foto: Dennis Beek

en schrijver A. den Doolaard trokken fel van leer op De Brandaris. De linkse redactieleden van Radio Oranje hadden daar grote moeite mee. Dat kwam mede omdat Radio Oranje de stem van de regering vertolkte en behoedzamer moest opereren. Radio Oranje wilde de socialisten, katholieken, en gereformeer-

den apart toespreken via de ether, terwijl De Brandaris het volk met één stem wilde benaderen. Dat laatste was ook de wens van koningin Wilhelmina.

November 1942 werd de fusie uiteindelijk doorgedrukt en kwam Van den Broek aan het roer. Alle Radio Oranjemedewerkers werden eruit ge-

Omslag van Sinke's proefschrift.

werkt, met uitzondering van twee, onder wie de latere oorlogsgeschiedschrijver Lou de Jong. Radio Oranje moest een strijdbaar omroep worden voor alle Nederlanders. Verzet werd aangemoedigd, gewaagd verzet niet. Daarnaast moest de zender het vertrouwen wekken dat Nederland bevrijd zou worden.

Zonder ingenieurs

Zou Nederland er niet zijn, stelt historicus Van der Ham

► Waarom krijgen ingenieurs zelden de status van held in Nederland?

► Morgen vindt hierover het symposium Onder Ingenieurs plaats in Groningen.

Door CAROLA HOUTEKAMER
ROTTERDAM. Geen cd's, geen scheerapparaten met roterende schijven, geen kunstnieren, geen auto's met automaat, geen waterdichte olievaten, geen Zeeuwse eilanden, geen Zuid-Hollandse eilanden, geen Randstad, geen Flevoland.

Nederland zou er heel anders uit hebben gezien zonder ingenieurs. „Nederland zou er zelfs helemaal niet meer zijn geweest”, zegt geschiedschrijver en biograaf Willem van der Ham. Maar wie kent de mensen die Nederland hebben gemaakt en behouden?

Neem Andries Vierlingh uit de 16de eeuw die met veel inzicht 'het spel van de zee' beschreef. De Sint-Elisabethsvloed en de Sint-Elisabethsvloed hadden een eeuw eerder het land geleiderd en delen van de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden weggeslagen. „Door Vierlingh, die begreep hoe de zee gaf en nam en hoe je het best het land kon beschermen met dammen en dijken, zijn die delen nu grotendeels weer terug”, zegt Van der Ham.

► Er zijn weinig biografieën van ingenieurs geschreven ◀

En wie kent ingenieur Johan van Veen van Rijkswaterstaat die de watersnoodramp van 1953 al ruim tevoren zag aankomen? Van Veen, een moeilijke man, waarschuwde voortdurend en had de plannen al klaarliggen. „Het is heel aannemelijk”, zegt Van der Ham die een biografie over hem schreef, „dat het overstromen van de gehele Randstad werd voorkomen doordat Van Veen al heel vaak op de zwakke plekken in de Schielands Hoge Zeedijk had gewezen. Het gat in die dijk is op tijd gedicht met een boor.”

Visionair Johan van Veen kende wel het werk van Andries Vierlingh. Maar de reider van de Randstad is niet bekend. Dat is niet goed, zegt Van der Ham, want het kwetsbare Nederland heeft visionairen nodig die vooruit kunnen kijken. Zeker nu het klimaat

verandert. Inspirerend voorbeelden van ingenieurs zijn belangrijk.

Hoe kan het dat ingenieurs in Nederland zelden de status van held krijgen? Ook niet als ze het halve land hebben gevormd of gered. Morgen organiseert hoogleraar Geschiedenis en Theorie van Biografie Hans Renders daar een symposium over aan de Rijksuniversiteit Groningen. Van der Ham is een van de sprekers.

Wat Renders verbaast is dat er bijna geen biografieën van ingenieurs zijn. De technici en de natuurkundigen en de wiskundigen en de waterbouwkundigen zitten daardoor niet in het collectieve geheugen van de Nederlanders, meent hij. Ze zijn niet het onderwerp van gesprek. Schrijvers, kunstenaars en politici wel.

Eén reden is dat biografieschrijvers meestal alfa's zijn. En alfa's schrijven het liefst over andere alfa's, zegt Renders. Dat komt, denkt hij, omdat een biografie schrijven een verhaal maken is. Alfawetenschappers zijn van zichzelf al meer gericht op het maken van een aannemelijk verhaal dan bètawetenschappers, die gegevens zo transparant en betrouwbaar mogelijk moeten presenteren.

Dat maakt het werk voor de bio-

graaf al een stuk makkelijker.

Bovendien begrijpen alfa's en bèta's elkaar niet, zegt Renders ook. „Het zijn twee culturen.” Terwijl bèta's zich over het algemeen wel schamen voor hun gebrek aan basale alfakennis, doen alfa's dat niet voor hun gebrek aan bètakennis. Renders: „Het is een schande als je Max Havelaar van Multatuli niet hebt gelezen, maar geen schande als je niet weet welke vijf axioma's aan de stelling van Pythagoras ten grondslag liggen.” Dat zorgt er wellicht voor dat biografen niet zo snel een natuurwetenschapper als onderwerp nemen.

En als laatste: een biografie is vooral interessant als het laat zien dat iemand's privéleven van invloed is geweest op zijn publieke leven. Renders: „Dat is spannend bij een politicus. Maar een biografie die zich afvraagt of in de jeugd van Bohr reftorie te vinden zijn voor zijn atoomtheorie, stelt een potsierlijke vraag.”

Het gebrek aan kennis over belangrijke ingenieurs heeft een „dempende werking” op studiekeuze, meent Renders. „Dramatisch weinig studenten kiezen voor een natuurwetenschappelijke opleiding, we hebben in deze richting een heel laag aantal

Die dingen moeten we weten, vindt Huiskamp. Dan worden we geïnspireerd om ingenieur te worden. En als dat niet gebeurt, dan begrijpen we in ieder geval waarom Eindhoven niet een klein dorpje is gebleven, maar een grote stad van internationaal belang.

vrouwelijke hoogleraren.”

Om dat te veranderen, zouden we eigenlijk moeten weten dat de wereldberoemde Nederlandse arts Johan Kolff de kunstier uitvond. Dat we zonder ingenieur Erik de Vries pas veel later tv zouden hebben gehad. Dat de Rotterdammer Kees Schouhamer Immink aan het begin van de compact disc stond. Dat het Nederlandse Daf autorijden zonder schakelen uitvond.

En dat in het Natlab, het natuurkundig laboratorium van Philips in Eindhoven, aan de lopende band uitvindingen werden gedaan: radiobuizen, medische apparatuur, videocorders, cd's, elektrisch scheren. Joep Huiskamp van TU Eindhoven bespreekt in zijn lezing op het symposium onder andere Gilles Holst, de eerste directeur van het Natlab die in 1914 aantrad. Philips wilde een stevige wetenschappelijke basis onder het bedrijf. „Holst trok wereldwijd de beste onderzoekers en ingenieurs aan. Binnen een eeuw groeide Philips gigantisch. Op het hoogtepunt in de jaren zestig had het zo'n 350.000 medewerkers wereldwijd”.

Die dingen moeten we weten, vindt Huiskamp. Dan worden we geïnspireerd om ingenieur te worden. En als dat niet gebeurt, dan begrijpen we in ieder geval waarom Eindhoven niet een klein dorpje is gebleven, maar een grote stad van internationaal belang.

► Morgen: Symposium Onder Ingenieurs, De Apedans, Verlengde Oosterstraat 1, Groningen, toegang 35 euro, www.biografieinstituut.nl

► 'Zuiderzeeballade' van Sylvain Poons en Oetse Verschoor

Het muziekaviljoen van Philips op de wereldexpoëitie in 1958. Foto Fototechnica Diane Philine

Watersnoodhelden

Zonder ingenieurs zou Nederland er niet meer geweest zijn, maar wie ons van het water redden, weten we nauwelijks, zegt sociaal geograaf Willem van der Ham (1958). Hij is zelfstandig onderzoeker en publicist en schreef onder meer een biografie van Cornelis Lely.

Zijn we niet juist wereldberoemd om onze waterwerken?

„En toch is er in Nederland weinig besef dat het steeds kantje boord is geweest. In 1421 bij de Elisabethsvloed kwam heel Zuidwest-Nederland onder water te staan, in 1570 liep vijfzesde van Holland onder. Dat waren gigantische rampen. Die van 1953 is bekender, maar aan de oplossing van alle grote waterproblemen kun je namen koppelen. Dat gebeurt niet. We veronachtzamen dat deel van onze geschiedenis. Vergelijk het eens met alle beroemdheden van de Gouden Eeuw. We hebben wel drie standbeelden van Hansje Brinker – eentje in Madurodam. Maar dat jongetje dat zijn duim in een dijk stopte, is verzonnen door een Amerikaanse schrijfster die hier zelfs nooit geweest was.”

Wie zijn de echte Hansje Brinkers, behalve Lely?

„Bijvoorbeeld Jan Blanken, een alleskunner, die grote inbreng had bij de introductie van de stoomtechniek in Nederland, en het Groot Noord-Hollands kanaal aanlegde. In de zeventiende en achttiende eeuw vreesde men de ondergang van Nederland, omdat er jaarlijks rampzalige rivieroverstromingen waren. Er was een richtingsstrijd of die met overloopssystemen moesten worden bestreden, of door de aanleg van nieuwe waterwegen. Door Blanken werd het dat laatste. De Nieuwe Merwede en de Nieuwe Waterweg danken we daaraan.

„En Cornelis Lely kennen veel mensen dan wel van de Afsluitdijk, maar hij was echt de grondlegger van het moderne Nederland. Als civiel ingenieur wilde hij graag zijn stempel drukken op de burgermaatschappij. Hij was ook drie keer minister. Veel ingenieurs waren maatschappelijk betrokken. Dat gold ook voor een van de

Vrijdag spreekt dr. WILLEM VAN DER HAM om 14.40 u, in het Biografie Instituut, Oude Kijk in 't Jatstraat 26, Groningen, Toegang (hele dag) € 50,-, studenten € 35,-

allergrootste: Johan van Veen, de vader van de Deltawerken, die ik in mijn boek over hem 'meester van de zee' noem, en die zichzelf dr. Cassandra noemde.”

Naar de Griekse priesteres die naderend onheil voorzag?

„Maar nooit geloofd werd. Van Veen was een briljant genie. Hij had de watersnoodramp van 1953 voorspeld. Er lagen al plannen sinds de jaren dertig. Toen het gebeurde, is hij als de wiedeweerga naar de zwakste plekken gegaan. Die kennis was er door hem. Daardoor zijn andere dijkdoorbraken, en een domino-effect, voorkomen. Er is een kaart van hoeveel erger het had kunnen zijn. Dat ging om een miljoen inwoners. Van Veen had jarenlang stormvloed bestudeerd, hij ontwikkelde een analoge computer voor de enorme berekeningen die nodig waren. Tegenwoordig denken ze geloof ik dat een Deltacommissie in een half jaar klaar kan zijn.”

Intussen zijn onze waterwerken wel al heel lang een exportproduct.

„Ja, ik begrijp nooit dat het economisch-toeristisch belang hiervan zo weinig onderkend wordt. Er is nog altijd geen goede reisgids langs onze watergeschiedenis.”

LIESBETH KOENEN

Dichtende maagd

In een tweewekelijkse serie over boeken die bijna onopgemerkt bleven, het 'achterbuurtje' leven van Alice.

Alice Nahon was voor mij niet veel meer dan een naam. Wel eens van gehoord, nooit iets van gelezen. Ik zou geen titel kunnen noemen, geen enkele regel kunnen opzeggen. Tijd dus voor een eerste kennismaking, met behulp van de biografie *Ik heb de liefde liefgehad*. Om er meteen achter te komen dat zij een miljoendichteres was geweest. Tijdens haar korte leven (1896-1933) verschenen drie bundels, met de fijne titels *Vandelingens* (1920), *Op zachte voetzolen* (1921) en *Schaduw* (1928). Er werd een kwart miljoen exemplaren van verkocht. Een dichteres met een motto: „'t is goed in 't eigen hert te kijken / nog even vóór het slapen gaan.” Een dichteres met een bijnaam: het Bloemeken van Vlaanderen. En een dichteres met een imago: het tuberculosedichteresje, het weemoedige kwijnmeisje dat vele jaren in sanatoria moest doorbrengen, een vroom maagde dat wist dat ze jong zou moeten sterfen. Alles droeg bij aan dit beeld. Haar verzen: „Al komt soms iets zonnigs, / dat lachen me doet. / Toch komt er veel meer, / waarbij weenen ik moet.” Haar portretten: een verstild, piezend, in zichzelf gekeerd meisje. Bij haar overlijden werd zij herdacht als een heilige: „die kleine moeder van smarten, die tevens de eenwoudige zangster der liefde is geweest.”

Nu voelt u vast wel aankomen waar het in deze biografie naartoe gaat: naar het grote verschil tussen dit beeld en de werkelijkheid. Om te beginnen: zo ziek was onze Alice helemaal niet. Ze bracht jarenlang in sanatoria door, zonder ooit toe te hebben gehad. Wel had ze bronchitis, met mogelijk een begin van astma, en mogelijk een hartprobleem. Ze volgde allerlei kuren, in binnen- en buitenland. Maar intrussen was ze niet ernstig ziek. En ze liet zich dan ook weinig gelegen liggen aan de sanatoriumdiscipline. Ze dook regelmatig 'als een uitgelaten schoolkind' op in het uitgaansleven. En toen ze dan eindelijk aan de verpleeghuizen was ontsnapt, leidde ze een ongeregeld nomadenbestaan.

Waar politiek had ze weinig gevoel. Voor filosofie evenmin. En een vrome maagd was Alice ook al niet. Volgens sommigen was zij symfoniaan, volgens anderen onderhevig aan sterke stemmingswisselingen. Sommige mannen vonden haar 'een lekker stuk', anderen spraken van haar 'ledige onbenulligheid en achterbuurtse pose'. Bij de ontluistering van het beeld past dan ook nog wel een mogelijke zwangerschap. Er zijn sterke aanwijzingen voor een miskraam, of zelfs een abortus – in 1931. In 1933 overleed ze aan een hartkwaal.

Alle gegevens daarover zijn hier te vinden, inclusief de foto's van de dichteres op haar sterfbed. Het is allemaal goed uitgezocht en degelijk gedocumenteerd en het wordt allemaal levendig en uitvoerig verteld, tot en met de achtergronden en publicatiegeschiedenissen van tweede- en derde-rangs literaire figuren als Broerke Wieërs. En de poëzie van Nahon zelf? Daar gaat het gelukkig maar niet te veel over. Dat hoeft ook niet. Sommige regels spreken voor zichzelf. „De kruiwagen kerste van pierdelepiep. / Opeens zweeg het wielken.”. We weten nu alles van de vrouw die ze schreef. Een uitstekende biografie, van een waardeloze dichteres.

GUUS HIDDAG

Manu van der Aar: *Ik heb de liefde liefgehad*. Het leven van Alice Nahon. Lannoo, 328 blz., € 22,50.

NIEUWE BIOGRAFIE VAN
DICHTERES ALICE NAHON
STOND VOOR VERRASSINGEN

“Alice was bijna
zeker zwanger”

75 jaar na haar dood zijn de meningen over de jonggestorven dichteres Alice Nahon (1896-1933) nog steeds verdeeld. Immens populair - 250.000 bundels verkocht - bij de ene, schrijfster van karamellenpoëzie voor de andere. Een halve heilige voor de derde, het lief van half artistiek Vlaanderen voor de vierde. Manu van der Aa studeerde vijf jaar op 'de zieke nachtegaal' en komt nu met een lijvige biografie met ettelijke verrassingen. Boris Rousseeuw sprak met hem.

De bekendste foto van Alice Nahon. En haar bekendste vers.

't Is goed in
't eigen hart
te kijken
Nog even
vóór het
slapen gaan,
Of ik van
dageraad
tot avond
Geen enkel hart
heb zeer gedaan

Hoe ben je bij Alice Nahon terechtgekomen?

Ik hoorde voor het eerst van haar via mijn moeder, die zoals vele van haar generatiegenoten enkele gedichten van Nahon uit het hoofd kent. Later kwam ik Alice Nahon tegen in mijn onderzoek naar E. du Perron. Gérard Walschap en Michel Seuphor. Ik vroeg mij af wat deze heren toch in een zogezegde 'seur' als Alice Nahon zag. Dat onderzoek is dus een beetje uit de hand gelopen.

Er zijn toch heel wat 'betere' Vlaamse schrijvers uit dezelfde generatie die nog wachten op een biografie, zoals Herman Teirlinck en Ernest Claes.

Nest Claes staat ook hoog op mijn verlanglijstje. Alice Nahon sprak me veel meer aan. Bovendien verdient een dichteres die een kwart miljoen bundels verkocht ook aandacht als literair fenomeen - zeker wanneer blijkt dat haar levensverhaal zoals dat tot nu toe bekend was van geen kanten klopt.

U schrijft dat u géén fan bent van haar gedichten. Waar haalt u dan de energie om al dat saai opvoeringswerk te doen?

Ik moet zeggen dat ik ondertussen mijn mening over de poëzie van Nahon heb bijgesteld. De manier waarop Vitalink (of al populair) tijdens de Nahonherdenking van 11 juli in het Letterenhuus enkele van haar gedichten voorlas, heeft me verrast en ervan overtuigd dat haar poëzie toch nog zekere kwaliteiten heeft. Dat heeft echter weinig te maken met mijn opvoeringswerk ik zocht naar de vrouw achter de gedichten, en die is ongemeen interessant.

Hebt u nog kunnen spreken met mensen die haar persoonlijk gekend hebben?

Ja, in de tijd van mijn Du Perron-onderzoek heb ik haar jongste zus en broer nog gesproken, maar die zijn ondertussen overleden. Ik had ook contact met enkele kinderen van dokter Arthur de Groodt die met Alice op Cantecrijwoude, maar uiteraard waren zij toen erg jong. Je merkt ook dat oude herinneringen niet meer betrouwbaar zijn.

Hoe betrouwbaar zijn de geschreven bronnen?

Nahon zelf was erg openhartig in haar brieven. En verder merkt je snel of iemand betrouwbaar is of niet. Als Geert Pynenburg suggereert dat ze een relatie had met een priester, hecht ik daar waarde aan, omdat hij haar het beste gekend heeft en omdat zijn andere uitspraken over haar ook kloppen.

Over haar mogelijke abortus in 1931 is er geen zekerheid, terwijl dat voor een biografie over een vrouw toch wel essentieel is? Deze periode was te cruciaal om onbesproken te laten. Dat vond ook mijn promotor (deze biografie is als gepubliceerd verschenen bij de Rijksuniversiteit Groningen, red.). Aan de hand van circumstantial evidence ben ik er toch in geslaagd

een overtuigende hypothese te formuleren. Dat Nahon in die tijd zwanger is geweest, is voor mij zo goed als zeker. De vraag of ze een miskraam of een abortus heeft gehad, laat ik open. Theoretisch bestaat ook de mogelijkheid dat ze toch een kind op de wereld heeft gezet dat ze dan bijvoorbeeld voor adoptie heeft afgestaan - maar daarvoor vond ik geen enkele aanwijzing. Dat we sommige dingen, 75 jaar na haar overlijden, nooit meer te weten zullen komen, is iets waar elke biograaf mee moet leven. Het belangrijkste is dat je met de beschikbare gegevens een coherent verhaal kan maken. En dat is mij hopelijk gelukt.

Wat maakt uw biografie bijzonder? Het belangrijkste is dat mijn biografie gebaseerd is op degelijk onderzoek. Ik ben van nul begonnen en heb mij zoveel mogelijk gebaseerd op originele documenten. Ik heb ook redelijk wat correspondentie in privéarchieven en -verzamelingen gevonden.

Er zitten nog verrassingen in het boek, zoals haar relatie met verpleegster Anne Voeten. Mogen we Alice bisexueel noemen? Mm, moeilijk, maar ik denk het wel. Als ze in onze tijd geleefd zou hebben, dan zou ze er denk ik, geen geheim van gemaakt hebben. Voor mij is het feit dat Voeten zelf de relatie zo lang geheim heeft gehouden, het bewijs dat er iets aan de hand was.

Ook een verrassing: ze had helemaal geen tbc, maar bronchitis. Dat ze geen tbc had was eigenlijk al lang geweten, maar om een af andere reden bleef dat foutieve gegeven steeds maar weer opdalen. En haar medische problemen werden hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt door een aangeboren hartafwijking.

Haar vader was haar liever kwijt dan rijk. Op haar dertiende moest ze al een jaar weg, naar familie in Putte. Had ze ADHD of zo? Ik denk dat alle tien de kinderen Nahon nogal druk waren, maar misschien was Alice iets erger dan de anderen. Hoewel ik weinig weet over haar broers en zussen. Er zitten er enkele bij die ook een en ander hebben meegemaakt.

De relatie met haar vader was moeilijk. Gérard Nahon - een zoon van een Nederlander - was duidelijk de man die het gezin bestuurd, vooral op zakelijk gebied. Zo bekeek hij de situatie met Alice ook. Hij had haar liever in een sanatorium dan thuis omdat dat betaald werd door het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen (nu het OCMW, red.). Nahon was immers ziek geworden toen ze in dienst was van het Bestuur. Later verdiende Nahon goed haar kost met haar dichtbundels en

Biograaf Manu van der Aa

optredens, maar ze had een gat in haar hand. Vader Nahon wilde voorkomen dat ze haar geld verzoete en hij weer voor haar zou moeten opdraaien. Haar vader heeft het zeker allemaal goed bedoeld, maar zijn methodes waren nogal drastisch, wat rond 1928 tot een breuk heeft geleid met haar ouders.

Mogen we concluderen dat Alice als kind te weinig liefde kreeg en dat ze daarom altijd over liefdeshonger schreef en ook zelf altijd naar liefde op zoek was?

Dat denk ik wel. Alleen weet ik niet of het zo simpel is: er kunnen een boel andere ons onbekende factoren meegespeeld hebben.

Wie heeft eigenlijk dat beeld van hele of halve heilige gecreëerd? Iedereen wist toch dat ze promiscue was?

Ja, zeker in het artistieke wereldje wist iedereen wat Alice allemaal uitspookte. Blijkbaar bestond er een ongeschreven regel dat daar in het openbaar over gezwogen werd. Onthullingen over Nahons gedrag zouden natuurlijk ook een heleboel (getrouwde) mannen in opspraak gebracht hebben. Daarnaast was er het commerciële aspect. Nahon was als halve heilige succesvol in de markt gezet en haar vader, die ook haar uitgever was, wilde dat zo houden. Hier kwam pas in 1928 verandering in toen Prosper Werheyden zich ging bemoeien met de vormgeving van haar derde bundel *Schaduw*.

Op gewone foto's in gezelschap is ze altijd aan het lachen, op de geposeerde foto's in de dichtbundels kijkt ze serieus. Werkte ze zelf actief mee aan de mythe?

In het begin zeker en vast, op advies ongetwijfeld van haar vader. Dat begon haar na verloop van tijd danig tegen te steken en toen ze in Mechelen een zelfstandig bestaan probeerde op te bouwen ging ze tegen die mythevorming in, bijvoorbeeld door in *Schaduw* geen portretfoto te laten opnemen.

Waarom lopen Vlaams-nationale kringen nog steeds zo hoog met haar op, terwijl ze nauwelijks Vlaamsgezinde gedichten geschreven heeft? Niet om Nahons Vlaamsgezinde acties dus, daarvoor had men beter Paul van Ostaen geadopteerd. Wellicht is het dat mythische beeld van halve heilige dat aanspreekt: zij zien in haar blijkbaar een vrouw die haar volk en land (Vlaanderen) 'diende'. Maar zeker ook zijn ze gecharmeerd door haar eenvoudige, traditionele vormgevingen verzen die primaire gevoelens aanspreken. Maar het zal inmiddels duidelijk zijn dat Alice Nahon verre van een Vlaams-nationale modelvrouw was.

BIOGRAFIE | ALICE NAHON

‘Het Liezeke dat ik ben’

Ooit was Alice Nahon Vlaanderen's populairste dichteres. Vandaag is ze volledig uit de canon verdwenen. Manu van der Aa schreef haar biografie.

MARC REYNEBEAU
Helder, eenvoudig, herkenbaar: het zijn de kenmerken die het vaakst worden toegeschreven aan de poëzie van de Vlaamse dichteres Alice Nahon (1896-1933). Ze verklaart mee het grote publieke succes dat Nahon altijd genoot; haar bundels vonden de weg naar honderdduizenden kopers. Ze kreeg fanmail zoals tegenwoordig alleen BV's die krijgen. Haar versregel "t is goed in 't eigen hert te kijken" werd mondgemeen. Dat succes steunt op een heel klein corpus van amper meer dan honderd gedichten in slechts drie poëziebundels, met een losjes samengeklutste postume bundel achteraf.

Rond dat succes groeide een mythe die nog altijd standhoudt. Sommige katholieken en Vlaams-nationalisten zagen in dit 'kwijsmeisje' met haar melancholische, soms larmoyante verzen een symbool van christelijke aanvaarding en trouw aan de Vlaamse volksaard. Ze exploiteerden dat imago om ideologische en niet om literaire redenen. Dat ze een mooie, jonge vrouw was, blijft een relevant argument voor de meestal bejaarde heren die dat imago vandaag nog altijd verdedigen.

Nahon koos een traditionalistische vorm, haar manier van verzen schrijven is vaak onbeholpen, inhoudelijk heeft ze weinig meer te bieden dan stichtende lesjes. Dat ze vrijwel nooit stellingen over de dichtkunst innam, wijst erop dat ze nooit diep nadacht over de zin van haar poëzie. In de literaire canon heeft ze nu geen plaats meer.

Zo werd Nahon een historisch verschijnsel en daarom is de nieuwe, heldere biografie *Ik heb de liefste liefgehad* van Manu van der Aa meer dan welkom. De belangrijkste verdienste ervan is dat hij erg veel bronnen bij elkaar zocht, wat met name Nahons Vlaams-nationalistische mythebouwers wel eens bewust verzuimde, omdat de nuance de mythe alleen maar kon verstoren.

Ontluisterend

Die mythe exploiteerde graag Nahons lijden (lange tijd heette het dat ze leed aan longtuberculose, toen een zeker voor poëten 'romantische' ziekte) en haar vermeende, bijna mariale maagdelijkheid. Ze symboliseerden haar voorbeeldige zuiverheid, opofferingszin en aanvaarding. Voor wie dat geloofde, zal deze biografie ontluisterend uitvallen. Dat ze niet aan tbc leed, was zelfs Nahon bekend, al kwam het nooit tot een correcte diagnose van wat haar op haar 36ste fataal werd. Van der Aa vermoedt dat het om een aangeboren hartafwijking ging. Wat die kuisheid betreft, komt hij circa twee dozijn vriendjes en minnaars op, onder wie twee vrouwen, twee pastoren en een impotente Nederlander. Verder maakt hij aannemelijk dat ze ofwel een miskraam had ofwel een abortus onderging.

Dat Alice Nahon een mooie, jonge vrouw was, droeg bij tot de mythevorming rond haar persoon. © IR

Alice Nahon
zocht nest-
warmte en
aanvaarding

Niet dat Van der Aa de botte bij bovenhaalt. Integendeel, hij blijft altijd discreet en houdt zich strikt aan de bronnen in het gezin. Dat heeft als nadeel dat de biografie wat verbrokkeld oogt soms wat relief mist. De lezer leert personages

vaak in schuifjes kennen, tot systematische uiteenzettingen komt het zelden. Hoewel Van der Aa geen twijfel laat bestaan over zijn kijk op Nahons werk (*passé* dus), laat hij alle conclusies over aan de lezer.

Sanatorium

Zo valt te vermoeden dat de tbc kwestie een verzinsel van Nahons vader was. Het was zijn manier om de gezinslast te milderen: hij kon haar als vermeende tbc-patiënt op kosten van de gemeenschap in een sanatorium laten opbergen. Al was het gevolg daarvan

venslust, als de daarmee fel contrasterende doem van de tbc, was daar altijd haast bij. Nahon spreekt zelden haar liefde uit zonder daar meteen aan te voegen hoe 'geren' ze zelf ook bemind wil worden, al besefte ze best dat sensuele hartstocht allerminst strookte met haar publieke imago. Maar zoals ze een terughoudende minnaar schreef: 'gij hebt mij het Liezeke doen zijn dat ik in waarheid ben'.

Die drang naar genegenheid maakte Nahon ook literair beagzuchtig. Ze begon poëzie te schrijven vanuit een innerlijke drang, op zoek naar een expressie voor zielenroerselen waarvoor ze in haar dagelijkse leven geen gehoor vond. Ze bleef het slag verzen schrijven waarvan ze dacht dat ze de kritiek en het publiek zouden bevallen.

Haar literaire bagage was erg beperkt. Daarom imiteerde ze de dominante clichés van het romantische dichterschap van haar tijd. Eerst imiteerde ze Guido Gezelle en de Tachtigers, en later, zonder veel succes, het dan heersende humanistische expressionisme. Idem voor haar flamingantisme. Haar weinige uitspraken daarover klinken hoi en niet doorleefd of doordacht. Ook daarmee imiteerde ze slechts een retoriek die populair was in het milieu waarin ze hoopte aanvaarding en nestwarmte te vinden.

Verzonden

Toch maakt dat alles Alice Nahon niet minder interessant, bijvoorbeeld om een biografie over haar te verantwoorden. De vraag is alleen: interessant waarvoor? Van der Aa suggereert dat Nahon in bepaalde opzichten haar tijd vooruit was. Daarvan is ze dan toch geen al te sterk voorbeeld.

Het belang van deze biografie is literair-historisch: omdat ze een indringend perspectief biedt op een historische figuur die nu eenmaal ooit grote waardering genoot, rond wie een uitgebreide mythologie ontstond, waarna de mythe en de daarmee samenhangende waardering zijn afgekalfd en verzonden. Dat zegt allemaal veel over de evolutie in het Vlaamse literaire systeem en in de normen van de Vlaamse literaire canon.

MANU VAN DER AA

Ik heb de liefste liefgehad. Het leven van Alice Nahon. Lannoo, 327p. 22,50 euro.

★★★★

1 Manu van der Aa, ik heb de liefste liefgehad, het leven van Alice Nahon. Lannoo, 327p. 22,50 euro.
2 Van der Aa stelt zijn biografie standaard 13 november om 19.30u voor in het Antwerpse Letterenhuis.

Suetonius

Aubrey

Boswell

Plutarchus

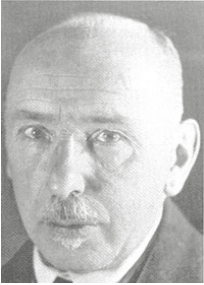
Stephen

Brantome

Vasari

J.F. Ankersmit

J.C. Bloem

Jan Campert

Jan Hanlo

F. Domela Nieuwenhuis

F. Hirschmann

G.J. van Heuven Goedhart

Loe de Jong

Pim Kolff

Anton Kröller

H. Kröller-Müller

Han Lammers

D.F. Malan

Alice Nahon

W. Schermerhorn

Jan Wier